

Literary Research

Year18, NO. 73

Fall 2021

 DOI: <https://doi.org/10.2634/Lire.18.73.2>

 DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.2.5

Elements of Confessional novel in the "Dr. Noon loves his wife more than Mossadegh" by Shahram Rahimian

Fateme Dehghannejad¹, Dr. Seyed Ali Qasemzade²

Received: 3/2/2021

Accepted: 15/5/2021

Abstract

This project tried in analytical- descriptive method to recognize and deal with elements of confessional literature in the novel "Dr. Noon loves his wife more than Mossadegh" by Shahram Rahimian. The results show that this modernist novel with focusing on 5 fundamental elements of confessional literature i.e. inner return, change, inner pain, emphasis on sexual issues and thinking about death repeats life of a generation who have been looking inner and gradual death of the reformer elite and as a result death of the own self (Malektaj) and ruin of social ideals and hopes because of political retreat and humiliation feeling due to defeat confessing ethical obliquity, isolation and individual and social indifferences. Therefore, they have no choice at the end of their own life except to confess to this backward movement and to accept their own negative and destructive role.

Keywords: *novel flow, confessional literature, Dr. Noon loves his wife more than Mossadegh, Shahram Rahimian.*

¹ Master of Persian Language and Literature, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran.

² Professor, Department of Persian Language and Literature, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. ORCID: [0000-0003-4433-9957](https://orcid.org/0000-0003-4433-9957) Email: s.a.ghasemzadeh@hum.ikiu.ac.ir

Extended Abstract

1- Introduction

A confessional novel is a novel in which the author, through his direct or indirect presence through the narrator-character or other different narrators of the story, reveals the essence of his real character or hidden layers of his personal and group thoughts and with critical speeches and sometimes self-accusation and other accusation, he restates his behavioural mistakes or hidden intentions to purify his soul and relieve psychic pains and get rid of the pricks of conscience, or sometimes to transfer experiences to next generations and etc. As Jean-Jacques Rousseau, the French writer and thinker (1712-78) and creator of the first outstanding work in confessional literature, has already stated this tendency in his book "Confessions".

In Persian, perhaps the background of confessional literature goes back to Khayyam's poems; But this type of writing can be widely observed in Sufi and Malamatian (the blamed) literature. Although, sometimes in classical Persian literature, works such as "Al-Monqiz min Al-Dhalal" by Ghazali are placed in the same order as the confessions of St. Augustine and Jean-Jacques Rousseau (cf. Razmjoo, 1993: 208) or in the romantic revelations of Indian style poets and school of occurrence, this particular kind of theme is manifested, confessional literature - a term in new period - must be considered a feature of contemporary Iran, which, following Western culture through Western fiction and its intellectual-artistic schools, entered Iran after Constitutional period and from the beginning of the present century. What directed this critical and confessional approach of the authors were historical and socio-political events, including the coup d'état of 19 August. Getting rid of the pricks of conscience caused by failure, creation of a movement of intellectual return for preventing past mistakes, transferring experiences to future generations, nostalgic feeling of frustration, innovation in the process of contemporary storytelling and view evolution related to the society and politics, etc. are among the most important reasons for novelists' tendency to confessional literature after the coup. Of course, it should not be assumed that such confessions necessarily have a self-evident and autobiographical form of writing, but sometimes this confession is expressed in a narrator-character form and indirectly as seen in the novel "Dr. Noon ...".

Five important features or components can be considered for a confessional novel:

1. Inner return method of the narrative;
2. Delay in growth and change in the main character;
3. Fear of suffering and attempt to get rid of it;
4. Emphasis on Mental and Sexual Disorders (Radstone, 1989: 43);
5. Subject or category of death (see: Biniaz, 2007: 24).

What is important in the nature of confessional literature is the events that took place within the individual. The real subject of these confessions is war of personal self with the socio-moral self. For deconstructive approach of the character, it does not matter what others will judge, he intends to travel within himself by denying self-censorship and breaking all barriers and problems of revealing secrets and to express his thoughts and actions without paying attention to judgment of others and to confess unconsciously or consciously while suffering from the failure of his party ideals so that he represents lack of his peers' ideology in conflict between individual loves and collective ideals in the form of challenging himself.

Another feature of the present novel is the author's iconoclastic attention to urban issues; A modern and civilized social context in which deconstruction is one of the most fundamental signs. The truth is that the confession novel, especially the new political confession novels in Iran, is the product of urban society and imitative consequences of western urbanization. Dr. Noon's thoughts and moods come from the new urban context in Iran and represent identity crisis caused by living in this new ecosystem.

Considering confessional novels following the intellectual and ideological atmosphere of western civilization and importance of restating Persian novel writing and scientific flow study in contemporary fiction, an attempt is made to reread confessional characteristics or components in one of the novels influenced by the events of the coup d'etat of 19 August focusing on the novel "Dr. Noon loves his wife more than Mossadegh." Written by Shahram Rahimian.

2. Literature Review

Although research in socio-political novels has been considered by writing several articles with a critical discourse analysis approach such as "Critical Discourse Analysis of Dr. Noon Loves His Wife More Than Mossadegh" by Seyed Ali Ghasemzadeh and Mostafa Gorjy; "The First Political Story after the Islamic Revolution: A Discourse Study and Analysis of the Story of Cell 18 by Ali Ashraf Darvishian" written by

Mostafa Gorjy; "Mossadegh and the coup d'etat of 19 August in Bozorg Alavi's narrative" by Abolfazl Asgari, re-reading the confessional components in the novels affected by the coup d'etat of 19 August, during the period after the Islamic Revolution, has no precedent and no research has been made in analysis and reinterpretation of such novels and the flow study of this type of novel writing in Iran and this article is the first attempt to represent this trend by relying on re-reading the novel "Dr. Noon loves his wife more than Mossadegh" written by Shahram Rahimian in the form of scientific articles.

3. Methodology

In a descriptive-analytical method based on theoretical framework of confessional literature and its five components, this article tried to re-read and announce presence of this approach in Iranian novel writing in addition to following this pseudo flow of Persian novel writing based on the novel "Dr. Noon loved his wife more than Mossadegh" and recognized its characteristics. In fact, analysis of this type of Persian novels can represent intellectual and ideological developments of Iranian intellectual writers after the Islamic Revolution, inspired by the coup d'état of 19 August to the present day.

4. Results

History of confessional novel is not long in Iran, even the forms of confessionism in Persian novel writing seem different and numerous. Although type of confession in west is often emotional and includes confession of sexual perversions and moral and religious violations, sometimes political factors lead to writing of novels with a confessional approach in Iran. The coup d'état of 19 August is one of the political milestones in contemporary history of Iran that has always led the intellectual movement to re-read and rethink about the reasons for its creation, including internal (national) and external reasons. The novel "Dr. Noon loves his wife more than Mossadegh" which was written in the eighties -about fifty years after the coup – is one of these novels influenced by this flow and has been presented with a kind of self-accusation and confession of negative role of intellectuals and their betrayal in defeat of the Iranian demotic movement. Rahimian's migration from Iran and re-reading and inter-group criticism of intellectuals - except religious intellectuals - in the form of the novel "Dr. Noon ...", is a new sign for formation of a political flow with a confessional nature in Persian novel writing; A novel that seems to be a review of lives of enlightened writers who seek refuge in relieving the

pricks of conscience of their attributed class through expatriation or returning to the nostalgic world inside the country. Hence, the novel "Dr. Noon ..." belongs to the category of political stories with confessional theme including all components of the confessional novel such as inner return, change, fear of betrayal suffering and guilt feeling, mental disorder and sexual perversions and reprehended death thinking. Examining confessional components in the novel, it is understood that central character of the novel i.e Dr. Noon confesses tyranny of the time and also his betrayal of Dr. Mossadegh and his democratic government in the form of a biography-like narrative, hoping that he has a way to escape and give reason before the court of public opinion and his conscience; But preference of personal interests and peaceful life (Malektaj) on the opposite side - which is the same commitment to mission of the intellectualism i.e telling the truth and reducing suffering in socio-political life and loyalty to ideals of people and their beloved government - his confessions are accompanied by public hatred, the pricks of conscience and loss of all worldly and national prestige; In such a way he tries to forget the pain and weight of this miserable life after betrayal by taking refuge in narcotics, intoxicants and delusions; In practice, however, he succumbs to his gradual death due to Malektaj's death which symbolizes death of dreams and hope in life. This symbolic fate is the predominant fate of the Iranian intellectual class, which Rahimian predicts while warning.

References

A) Books

1. Al-e-Ahmad, Jalal; (2002) Sitar, seventh edition, Tehran: Ferdows Publications.
2. Allan Poe, Edgar; (2010) The Mask of the Red Death and Eighteen Other Stories, translated by Kaveh Basmanji, Tehran: Rozaneh Kar.
3. Arianpour, Yahya; (2003) From Saba to Nima, Eighth Edition, three-volume period, Tehran: Zovvar Publications.
4. Dad, Sima; (2011) Dictionary of Literary Terms, fifth edition, Tehran: Morvarid publications.
5. Dostoevsky, Fyodor; (2009) Notes from Underground, translated by Rahmatollahi, Tehran: Jami Publications.
6. France, Peter; (2001) Rousseau's Confessions, translated by Maziar Hadizadeh, Tehran: Markaz Publishing.
7. Irani, Naser; (2001) Art of Novel, first edition, Tehran: Abangah.
8. Lenar, Jacques; (2011) "Sociology of Literature and its Various Branches", An Introduction to the Sociology of Literature, translated by Mohammad Jafar Poyandeh, Tehran: Naghsh Jahan.

9. Rahimian, Shahram; (2001) *Dr. Noon loves his wife more than Mossadegh*, Tehran: Niloufar Publications.
10. Razmjou, Hossein; (1993) *Literary Genres & their effects in Persian Language*, Tehran: Astan Ghods Razavi.
11. Rousseau, Jean Jacques; (1969) *Confessions*, translated by Behrouz Behzad, second edition, Tehran: Farrokhi Press Institute.
12. Sheikhezadei, Hossein; (2006) *Criticism and Analysis of Selected Stories of Jalal Al-e-Ahmad*, Tehran: Roozgar Publishing.

B) Articles

13. Amini, Ali Akbar; (2002) "Discourse of Political Literature in the Years 1971-78", *Journal of Political-Economic Information*, No. 185 and 186, p. 122-137.
14. Askari, Abolfazl; (2005) "Mossadegh and the coup d'etat of 19 August in Bozorg Alavi's narrative", *Hafez Magazine*, No. 15, p. 13-15.
15. Biniiaz, Fathollah; (2002) "Why we do not have confessional literature in Iran", *Nagreh Magazine: Criticism of Fiction (Third Book)*, First Edition, Tehran: Farhang Kavosh Publications.
16. Gorgy, Mostafa; (2012) "The First Political Story after the Islamic Revolution, a Discourse Study and Analysis of the Story of "Cell 18" by Aliashraf Darvishian", *Journal of Literary Criticism*, No. 18, p. 71-98.
17. Habibi, Mojtaba; (2006) "Confessions: one of the first Autobiographies ", *Journal of Fiction*, No. 104, p. 59-64.
18. Kaden, J.A.; (2001) *Culture of Literature and Criticism*, translated by Kazem Firoozmand, first edition, Tehran: Shadegan.
19. Malekian, Mostafa; (2002) *A Path toward Liberation: Discussions on Rationality and Spirituality*, Second Edition, Tehran: Negah Moaser Publishing.
20. Mirabedini, Hassan; (2008) *One Hundred Years of Iranian Fiction*, Fifth Edition, Volume 2, Tehran: Cheshmeh Publishing.
21. Mirsadeghi, Jamal; (2010) *Novel Writing Guide*, First Edition, Tehran: Sokhan Publications.
22. Qasemzadeh, Seyed Ali and Mostafa Gorji; (2011) "Critical Discourse Analysis of Dr. Noon Loves His Wife More than Mossadegh", *Journal of Literary Studies*, No. 17, p. 33-64.

C) Latin sources

23. Radeston, Sunannah; (1989) *The woman's Room: Woman and the Confessional mode*, Ph.D Thesis, Joint School of Film and Literature, Warwick University.

فصلنامه

سال ۱۸، شماره ۷۳، پاییز ۱۴۰۰، ص ۳۱-۶۲

مقاله پژوهشی

DOI: <https://doi.org/10.2634/Lire.18.73.2>

DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.2.5

مؤلفه‌های رمان اعترافی در «دکتر نون زنش را بیش از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان

فاطمه دهقان‌نژاد^۱؛ دکتر سید علی قاسم‌زاده^{۲*}

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۲/۲۵

دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۱۱/۱۵

چکیده

این جستار به شیوه توصیفی-تحلیلی تلاش کرده است به مؤلفه‌های اعترافی در «دکتر نون زنش را بیشتر از مصدق دوست دارد»، نوشته شهرام رحیمیان بپردازد. از نتایج تحقیق برمی‌آید که این رمان مدرنیستی با محوریت پنج مؤلفه اساسی ادب اعترافی یعنی برگشت درونی، تغییر و احساس گناه، رنج درونی و عذاب وجدان، تأکید بر مسائل جنسی و مرگان‌اندیشی، بازگوکننده زندگی نسلی از روشنفکران است که به سبب اعتزال سیاسی و احساس حقارت ناشی از شکست با اعتراف به انحرافات اخلاقی و انزوا و بی‌اعتنایی فردی و اجتماعی به نظاره مرگ درونی و تدریجی خویش خویشتن (ملکتاج) و تباهی آرمانها و امیدهای اجتماعی نشسته‌اند و در سرانجام حیات خویش، چاره‌ای جز اعتراف به این واپس‌زدگی و پذیرش نقش منفی و زیانبار خویش ندارند.

کلیدواژه‌ها: جریان‌شناسی رمان، ادبیات اعترافی، دکتر نون زنش را بیشتر از مصدق دوست دارد، شهرام رحیمیان.

۱. کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

۲. *استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی. نویسنده مسئول

s.a.ghasemzadeh@hum.ikiu.ac.ir ORCID: [0000-0003-4433-9957](https://orcid.org/0000-0003-4433-9957)

۱. مقدمه

۱-۱ بیان مسأله

برخلاف تحول تدریجی درونمایه‌ها و مضمونهای شعری انواع ادبی در ادبیات کلاسیک، ادبیات معاصر ایران بیش از اینکه پیامد طبیعی تغییر ژانرها باشد، محصول تحولات سریع فکری و دگرگونیهای سیاسی-اجتماعی دوره معاصر است. یکی از این نتایج پرشتاب مضمونی دنیای جدید، گرایش افشای ویژگیهای روحی-روانی انسان معاصر و رویکرد اعترافی و انتقادی به پیدایش وضع موجود و دوری از وضع مطلوب است که بیش از هر چیز در بستر هنر و ادبیات بازنمایی می‌شود. از شکل‌گیری شعر معاصر یا نیمایی گرفته تا ادبیات داستانی جدید در ایران، شاهد رشد تدریجی رویکرد اعتراضی و انتقادی به ایستایی احوال عاطفی و فکری بازتاب یافته در ادبیات کلاسیک و اعتراف به نقش کم‌رنگ یا منفعل جریانهای فردی (روشنفکران) و اجتماعی-سیاسی (احزاب و جریانها) در جلوگیری از رشد بحرانهای اخلاقی و فرهنگی در جامعه هستیم؛ چنانکه به باور بسیاری از این روشنفکران مانند آخوندزاده، میرزا ملکم خان، زین العابدین مراغه‌ای و... عامل اساسی عقب‌ماندگی همه جانبه ایرانیان در مقابل پیشرفتهای غربیان، سیطره تفکر شاعرانگی امثال حافظ، سعدی، مولانا و خیام و هراس از حاکمیت استبدادی و خودسانسوری دانسته شده است. شاید بهترین شاهد این مدعا سخنان میرزا آقا خان کرمانی در پایان کتاب «نامه باستان» باشد که سراسر ادبیات فارسی را مایه فساد و تباهی اخلاقی و فکری ایرانیان برشمرده است (نک. آرین پور، ۱۳۸۲: ج ۱/۳۹۲). این رویکرد انتقادی روشنفکران، زمینه ورود اندیشه‌های جدید را از جمله درونمایه‌های اعترافی به حوزه ادبیات باز می‌کند.

با اینکه نویسندگان داستان کوتاه فارسی، همانند پیشینیان خویش در بستر سیاسی-اجتماعی جامعه ایرانی همگام با رمان‌نویسان هم‌عصر خویش تلاش کرده‌اند از قافله غافلان به اوضاع اجتماعی-سیاسی نباشند؛ چنانکه حتی زمانی که به رمان تاریخی می‌پردازند به جانبداری سیاسی یا انتقاد از وضع موجود می‌پردازند، اساس و بنیاد هیچ ژانری بجز رمان، نمی‌تواند به طرح همه‌جانبه مسائل مبتلابه انسان در جهان معاصر پردازد؛ چراکه به قول ژاک لنار، منتقد فرانسوی، تنها ساختارهای معنایی رمان است که با وضع سیاسی-اجتماعی زمانه پیوند دارد (رک. لنار، ۱۳۹۰: ۷۷)؛ از این رو، رمانهای

_____ مؤلفه‌های رمان اعترافی در «دکتر نون زنش را بیش از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان

ایرانی نیز به تأسی از علایق و تمایلات شدید ایرانیان به سیاست در جهان واقع - خواه ناخواه- ژرف‌ساختی سیاسی و اجتماعی دارند و اغلب بازتابی از گفتمانهای سیاسی-اجتماعی جامعه هستند. شکوه چنین جریانی به سبب برخی اتفاقات تاریخی تأثیرگذار در جهان‌بینی ایرانی و سبک زندگی ملی بیشتر از پیش برجسته می‌نماید. کودتای ۲۸ مرداد و سرنگونی نخستین تجربه دموکراتیک ایرانیان در امور اجرایی کشور؛ یعنی سقوط دولت مردمی مصدق، یکی از آن بزنگاه‌های مهم تاریخ معاصر ایران است که رمان‌نویسان ایرانی را به‌سوی پرداختن به وجوه سیاسی- اجتماعی زندگی معاصر و بازنمایی دغدغه‌های روانی جامعه کشاند. جریانی که هنوز برخی از روشنفکران و نویسندگان ایرانی را در حسرت و تأسف آن اتفاق نگه‌داشته است و گاه‌وبیگاه با نگارش رمانهایی انتقادی در باب آن ماجرای هولناک به سوگ دموکراسی کشانده و می‌کشاند، رمان‌هایی مانند «درد سیاوش» (۱۳۶۴) نوشته اسماعیل فصیح و «دکتر نون زنش را بیش از مصدق دوست دارد» از شهرام رحیمیان (۱۳۸۰) «ملاقات در جنگل بلوط» (۱۳۹۴) نوشته جواد افهمی و... که هر سه پس از انقلاب اسلامی نوشته شده، دلیلی بر این مدعا و استمرار تأثرات و دغدغه‌های نمادین آن اتفاق نامیمون در ضمیر ناخودآگاه ایرانیان است، با این حال در رده‌بندی و سنخ‌شناسی جریانهای رمان‌نویسی پس از کودتای ۲۸ مرداد، جایگاه ادبیات اعترافی همچنان مغفول است. همان‌گونه که پیشتر حسن میرعبدینی اشاره کرده است: «کودتا فرا رسید؛ جمعی را کشت و عده‌ای را آواره کرد و آنان که جان به دربردند، کنج عزلت گزیدند و به نوشتن اعتراف‌گونه‌ها از زبان انسانهای درونگرا و حساس پرداختند. وقتی زندگی اجتماعی غیرقابل‌تحمل شد، زندگی درونی اهمیت یافت و اضطراب دوران و جستجوی بی‌حاصل و توانفرسای نسلی که می‌خواست جهان را تغییر دهد در قالب آثاری ملهم از رمانتیسمی بدبینانه به نمایش درآمد» (میرعبدینی، ۱۳۸۷: ۲۷۶). این حادثه مهم جریان‌ساز مایه‌های پیدایی ویژگی نوظهوری در میان ادبیات داستانی ایران شد که تاکنون در ادبیات فارسی سابقه نداشته است؛ جز گونه‌ای خاص در برخی آثار صوفیه ملامتیه که البته جنس و نوع آن اعترافات، خود اختلاف ماهوی و بنیادین با اعترافات رمانهای معاصر دارد که مجال بحث و اشاره بدان در این جستار نیست. رمان اعترافی، رمانی است که نویسنده با حضور مستقیم یا غیرمستقیم خویش از رهگذر

راوی - شخصیت یا دیگر راویان مختلف داستان، نهاد و باطن شخصیت واقعی یا لایه‌های پنهان افکار شخصی و گروهی خویش را برملا می‌سازد و با خطابه‌های انتقادی و گاه خوداتهامی و دگراتهامی به بازگویی خطاهای رفتاری و یا نیات پنهان خود برای تصفیه باطنی و تسکین دردهای روانی و رهایی از عذاب وجدان و یا گاه به قصد انتقال تجربه به نسل‌های بعد و... می‌پردازد؛ چنانکه ژان ژاک روسو، نویسنده و اندیشمند فرانسوی (۱۷۷۸-۱۷۱۲م) و خالق نخستین اثر برجسته در ادبیات اعترافی در کتاب «اعترافات» خویش پیشتر به این نوع گرایش تصریح کرده است که:

کاری که من انجام می‌دهم شاید بی‌سابقه باشد و کسی تا امروز از آن تقلید نکرده است. من در نوشتن این کتاب قصد دارم قیافه حقیقی انسان را، همان طور که هست، نشان دهم و آن انسان خودم هستم. این نامه عمل من است. آنچه را فکر کرده یا دیده‌ام در آن نوشته‌ام. بدی و خوبی خود را با صداقت گفته‌ام. از بدیها چیزی را کتمان نکرده و بر خوبیها چیزی را نیفزوده‌ام و اگر در بعضی جاها شاخ و برگي به حوادث داده‌ام بدین جهت بوده است که با این مطالب اضافی کمبود حافظه‌ام را جبران کنم. در این کتاب سعی کرده‌ام همان طور که هستم خود را نشان می‌دهم در هر جا ناپسند و قابل سرزنش بوده‌ام یا بزرگواری و صراحت طبع داشته‌ام، همه را آینه صفت منعکس ساخته‌ام. ای خدای بزرگ تو می‌دانی که من درون خود را به طوری که تو می‌دیدی عریان نشان داده‌ام؛ پس تو هم تمام کسانی را که مانند من بودند در برابرم احضار کن تا آنها هم اعترافات مرا بشنوند و از بدیهای من نفرت کنند و از بدبختی‌هایم متأثر شوند (روسو، ۱۳۴۸: ۴).

نظر به تأسی رمانهای اعترافی از فضای فکری و عقیدتی تمدن غرب و اهمیت بازخوانی رمان‌نویسی فارسی و جریان‌شناسی علمی در ادبیات داستانی معاصر، تلاش می‌شود با تمرکز بر رمان «دکتر نون زنش را بیشتر از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان، ویژگیها یا مؤلفه‌های اعترافی در یکی از رمانهای تحت تأثیر کودتای ۲۸ مرداد، بازخوانی شود. در واقع واکاوی این سنخ از رمانهای فارسی می‌تواند چگونگی تحولات فکری و ایدئولوژیک نویسندگان روشنفکر ایرانی را پس از انقلاب اسلامی با الهامگیری از کودتای ۲۸ مرداد تا عصر حاضر بازنمایی کند.

۲-۱ پیشینه پژوهش

اگرچه پژوهش در زمینه رمانهای سیاسی - اجتماعی با نگرارش چند مقاله با رویکرد

_____ مؤلفه‌های رمان اعترافی در «دکتر نون زنش را پیش از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان

تحلیل گفتمان انتقادی مورد توجه قرار گرفته است، مقالاتی مانند «تحلیل گفتمان انتقادی رمان دکتر نون زنش را بیشتر از مصدق دوست دارد»، نوشته سید علی قاسم‌زاده و مصطفی گرجی؛ «نخستین داستان سیاسی پس از انقلاب اسلامی بررسی و تحلیل گفتمان داستان سلول ۱۸ از علی اشرف درویشیان» نوشته مصطفی گرجی؛ «مصدق و کودتای ۲۸ مرداد در روایت بزرگ علوی» از ابوالفضل عسگری، بازخوانی مؤلفه‌های اعترافی در رمانهای تحت تأثیر کودتای ۲۸ مرداد در بازه زمانی پس از انقلاب اسلامی پیشینه‌ای ندارد و تاکنون پژوهشی در واکاوی و بازتفسیر این گونه رمانها و جریان‌شناسی این نوع رمان‌نویسی در ایران صورت نگرفته است. این جستار نخستین کوشش برای بازنمایی این جریان با تکیه بر بازخوانی رمان «دکتر نون زنش را بیشتر از مصدق دوست دارد»، نوشته شهرام رحیمیان در قالب مقاله‌های علمی است.

۱-۳ چارچوب نظری تحقیق

۱-۳-۱ رمان اعترافی

رمان اعترافی را روایت جزئیات پنهانی رفتار و افکار نویسنده دانسته‌اند؛ اما باید توجه کرد که اعتراف و خوداظهاری، همواره با خوداتهامی و دگراتهامی و برملا کردن زوایای پنهان خود و دیگری همراه است. تمرکز بر این ویژگیها است که برخی، بهترین قالب اعترافات را خود حسب‌حال‌نویسی دانسته‌اند.

۲۵ زیرا زندگینامه خودنوشت از آنجاکه نزدیکترین نگاه و داوری به رفتار و کردار خود نویسنده است، راستگویی با جزئیات و زوایای مختلف، بیشتر از دیگران به خود است. پیروی از لرزشها و لغزشها، خودشیفتگی‌ها و یا خودکم‌بینی‌ها در آن به شکلی بارزتر نمود پیدا می‌کند (حبیبی، ۱۳۸۵: ۵۹).

خودزندگینامه‌نویس در بازنمایی صادقانه افکار و احوال و نیت برخی کنشهای اجتماعی خویش، تصویری از خویشتن خویش به نمایش می‌گذارد و بدین طریق به نوشته‌های خود ارزشی اعترافی می‌بخشد (نک: رزمجو، ۱۳۷۲: ۲۰۸)؛ اما با وجود ظرفیت کم نظیر حسب‌حال‌نویسی در بیان اعترافی، نباید ادبیات اعترافی را به گونه‌ای خاص چون خودزندگینامه‌نویسی محصور و محدود دانست. رمان نیز، که به تعبیر امثال هگل حماسه انسان بورژوازی است (به نقل از ایرانی، ۱۳۸۰: ۱۳۳)، حسب حال مطلق انسان عصر جدید است و می‌تواند ظرف بازتاب باورها، عقاید و احساسات و عواطف فردی و

اجتماعی دوره معاصر باشد؛ از این روست که برخی رمان اعترافی را یکی از شاخه‌های اصلی ادبیات اعترافی دانسته‌اند (ر.ک: داد، ۱۳۹۰: ۱۹). البته در این باب یعنی تعلق ادبیات اعترافی به غیر از حسب حال نویسی، توافق جمعی وجود ندارد؛ چنانکه برخلاف آل ام پرت^۱ - که رویکرد اعترافی را در داستان شکلی از حسب حال نویسی می‌داند - پائول جی^۲ بر این باور است که تشخیص و تشخیص داستان اعترافی از حسب حال نویسی امکانپذیر است؛ چنانکه اعترافات سنت آگوستین و روسو را نوعی «تاریخ خودنمایی ادبی»^۳ معرفی می‌کند و همانند دبلیو سی اسپنجیمان^۴ این آثار را متعلق به نوع ادبی جدا از حسب حال نویسی تلقی می‌کند. از این دیدگاه، به نظر می‌رسد دلایل کافی برای تشخیص و تحدید شیوه اعترافی در سبک حسب حال یا خودپزواکی وجود ندارد (Radstone, 1989: 43). میرصادقی نیز در طبقه‌بندی رمانها با باورداشت به رمان اعترافی می‌آورد:

رمان اعترافی به رمانی گفته می‌شود که به ترجمه احوال و خودزندگینامه شباهت داشته باشد و از زاویه دید اول شخص بازگو شود. در چنین رمانی بر نگرش و درونگرایی شخصیت و بر روند گسترش وضعیت و موقعیت او در زندگی، مذهب و هنر تأکید می‌شود و از این نظر، انواع رمانهای رشد و کمال از نوع رمانهای اعترافی به حساب می‌آیند (میرصادقی، ۱۳۸۹: ۵۲۴ و ۵۲۵).

پیتراکستلم^۵ اعتراف را نوعی خودشناسی صادقانه و احساساتی معرفی می‌کند و معتقد است رمان اعترافی، شخصیتی را به تصویر می‌کشد که برخی از نقاط گذشته و عمیق‌ترین افکار خود را برای رسیدن به ادراکی صحیح از خود بررسی می‌کند. رمان «سقوط» اثر «آلبر کامو»، که در آن یک قاضی توبه‌کار برای خواننده اعتراف می‌کند (کادن، ۱۳۸۰: ۹۶)، نمونه‌ای از این نوع رمان اعترافی یعنی غیر حسب حال نویسی اعترافی است. جی کی هونگو^۶ رمان اعترافی را روایتی فشرده از تغییر و تحول شخصیت و مکاشفه نفس تعریف می‌کند (Radstone, 1989: 44). فتح‌الله بی‌نیاز^۸ نویسنده، جهان درون و بیرون خود و واقعیت خویشتن را که بسی فراتر از عینیت اوست به خواننده انتقال می‌دهد (بی‌نیاز، ۱۳۸۶: ۲۱). در نوشته اعترافی، نویسنده سوژه ای است که هم دارد می‌نویسد و هم نوشته می‌شود.

_____ مؤلفه‌های رمان اعترافی در «دکتر نون زنش را بیش از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان

با اینکه وجه آشکار ادبیات اعترافی در بازتاب مافی‌الضمیر و واقعیت زندگی نویسنده یا شاعر از زبان خود و در قالب خوداقراری است، نباید پنداشت که این گونه اعترافات به حتم باید همواره آشکار و مستقیم باشد؛ بلکه گاه اعترافات غیرمستقیم و در قالب گزینش راوی-که سایه دوم نویسنده است- انجام می‌شود بویژه آن‌گاه که نویسنده قصدش نه صرفاً انتقاد و اعتراف از خویشتن خویش، بلکه انتقاد از طبقه یا جرگه فکری-مرامی خویش و اعتراف به کوتاهی یا خیانت طبقه منتسب به خود باشد.

نقطه آغاز سنت اعترافگری در فرهنگ غربی را باید در سلوک سقراط با مدعیان دانایی و اعتراف آنان به نادانی جستجو کرد که بعدها در رسائل افلاطون گاه و بیگاه درج شده است. پس از میلاد مسیح، این رویکرد با «اعترافات» سنت آگوستین، روحانی قرن چهارم میلادی آشکارتر شد؛ رساله‌ای که با هدف طلب آمرزش از سوی خداوند مطابق آموزه‌های تجویزی آیین مسیحیت نوشته شد (ر.ک: فرانس، ۱۳۸۰: ۳۸). توجه به چنین نگرش نهادینه شده‌ای-که پیشتر در شعر غربیان رگه‌هایی از آن دیده می‌شود- بتدریج با ظهور رویکرد رئالیستی به حوزه داستان‌نویسی از جمله رمان کشیده شد؛ اما این روش تقریباً سه سده پس از تولد رمان با نگارش کتاب «اعترافات» ژان ژاک روسو در قرن هجدهم به گرایشی جدی تبدیل می‌شود و ادبیات اعترافی را به رمان اعترافی نزدیک می‌کند (همان: ۲۳)؛ زیرا اعترافات روسو نه اعتراف در برابر خدا، که اعتراف در برابر انسان بود و به این اعتبار به ماهیت و فلسفه پیدایش رمان نزدیکتر است. «انتشار «یادداشتهای زیرزمینی» داستایوفسکی در سال ۱۸۶۴م، پیدایش اولین رمان واقعاً اعترافی را نشان می‌دهد» (Radeston, 1989: 52)؛ اما بی‌نیاز معتقد است: «یادداشتهای زیرزمینی اثر داستایوفسکی نیز، که ژرف‌ساخت رمانهای برجسته او همچون «ابله»، «برادران کارامازوف»، «تسخیرشدگان» و «جنایات و مکافات» را می‌توان در آن دید، بیشتر به تک‌گویی درونی از نوع گزارشی شباهت یافته است و اساساً به شرح افکار و دیدگاه‌های او می‌پردازد و فقط در بخش آخر ویژگی روایی پیدا می‌کند» (بی‌نیاز، ۱۳۸۶: ۲۳). با نگارش «اعترافات یک تریاکی انگلیسی» (۱۸۲۱) نوشته توماس د کوئیزی، رمان اعترافی در غرب شکل و سیاق جریان ادبی به خود می‌گیرد و با نگارش رمان «سقوط» (۱۹۵۶) آلبر کامو (۱۹۱۳-۱۹۶۰) و رمانهای «مالوی» و «مالون می‌میرد» (۱۹۵۱) از ساموئل بکت (۱۹۰۶-۱۹۸۹)، به عنوان رویکردی غالب در رمان‌نویسی مدرن نهادینه می‌شود و با

گسترش مبانی فکری مکاتب

انسان‌شناسی مثل اگزیستانسیالیسم همچنان ادامه می‌یابد. بتدریج با ورود سبک داستان‌نویسی مدرن از غرب به رمان‌نویسی دیگر ملل، رویکرد اعترافی وارد عرصه داستان‌نویسی ما ایرانیان نیز می‌شود.

شاید پیشینه ادبیات اعترافی در فارسی به اشعار خیام برسد؛ اما این نوع نوشتن به طور گسترده در ادبیات صوفیه و ملامت‌یان قابل مشاهده است. گرچه گاه در ادب کلاسیک فارسی آثاری مثل «المنقذ من الضلال» غزالی را در مرتبه‌ای مشابه مرتبه اعترافات سنت آگوستین و ژان ژاک روسو قرار می‌دهند (ر.ک: رزمجو، ۱۳۷۲: ۲۰۸) و یا در افشاگریهای عاشقانه شاعران سبک هندی و مکتب وقوع، این گونه خاص مضمونی نمود یافته است، باید ادبیات اعترافی را - به معنای اصطلاحی در دوره جدید - ویژگی دوره معاصر ایران دانست که به پیروی از فرهنگ غربی از رهگذر ادبیات داستانی غرب و مکاتب فکری - هنری آن، پس از مشروطه و از آغاز سده حاضر به ایران وارد شد.

نویسندگانی که در تلاش برای اعتراض به اوضاع سیاسی، نه تنها به برجسته‌سازی معضلات و ناهنجاریهای اجتماعی چون فساد، تبعیض، فقر و فحشا و امثال آن پرداخته‌اند در ژرف‌ساخت داستانهای خود با اغراض سیاست انتقادی به واکاوی روابط سیاست و قدرت و تأثیر آن در نهادهای فرهنگی و اجتماعی نظر داشته‌اند. اساساً آغاز داستان‌نویسی جدید ایرانی را نیز باید رهاورد نگرش سیاسی پیشگامان ادبیات داستانی جدید فارسی دانست (قاسم‌زاده و گرجی، ۱۳۹۰: ۳۴).

آنچه به این رویکرد انتقادی و اعترافی نویسندگان جهت می‌داد، وقایع تاریخی و اجتماعی - سیاسی از جمله کودتای ۲۸ مرداد بود. رهایی از عذاب وجدان ناشی از شکست، ایجاد نهضت بازگشت فکری برای جلوگیری از خطاهای پیشین، انتقال تجربه به نسلهای بعدی، احساس نوستالژیک ناشی از سرخوردگی، نوآوری در روند داستان‌نویسی معاصر و تحول دیدگاهی نسبت به جامعه و سیاست و... از مهمترین دلایل گرایش رمان‌نویسان پس از کودتا به ادبیات اعترافی است. گرچه نوع اعترافات رمان‌نویسان و به تعبیر دیگر ساختار دفاعی و جبرانی آنها یکسان نبود؛ چنانکه برخی چون صادق هدایت و چوبک و محمد مسعود، بی‌پرده به بازگویی روابط جنسی آزاد و هرج و مرج اخلاقی بویژه اخلاق جنسی و بهره‌کشی جنسی از زنان و برخی مانند تقی مدرس با انتقاد سیاسی از هم مسلکان خویش با استفاده از شگردهای روایت‌شناسی

_____ مؤلفه‌های رمان اعترافی در «دکتر نون زنش را بیش از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان

مدرن به بیان تناقضات روانی و روان‌پریشیهای ناشی از احساس گناه و خوداتهامی برای رهایی از اضطرابهای آن روی آوردند؛ نویسندگانی که اغلب با استفاده از شیوه‌های روایی چون فراداستان، بهره‌گیری از راویان اول شخص، جریان سیال ذهن، پرداختن به ویژگی روانی شخصیت‌ها یا انتخاب شخصیت‌های روان رنجور، برهم زدن نظم خطی روایتگری داستان یا فلاش‌بکهای متوالی، بازسازی فضای اختناق و... به اعتراف و اقرار خطاهای تاریخی خود یا طبقه اجتماعی منتسب به خود روی آوردند؛ با این حال باید توجه کرد که با فاصله گرفتن از زمان کودتا و ایجاد فضای باز سیاسی پس از انقلاب و ایجاد فرصت بازاندیشی در عملکرد احزاب و طبقات مختلف جامعه، رمانهای اعترافی از پیچیدگی ساختاری، ابهام زبانی و مقاومت در اقرار و اعتراف به خطاهای فردی و اجتماعی به‌سوی اعترافات روانی، وضوح در ساختار و روایت و خوداتهامی بیشتر حرکت می‌کند؛ چنانکه در رمانهایی مانند «درد سیاوش» اثر اسماعیل فصیح و «دکتر نون زنش را بیش از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان و تنی چند از رمان‌نویسان پس از انقلاب چون عباس معروفی و اصغر الهی و... این ویژگیها را می‌توان سراغ گرفت.

ادبیات اعترافی همواره شکل و سیاق یکسان نداشته و ندارد؛ به همین سبب ادبیات اعترافی را باید با توجه به ماهیت موضوعی و زمینه مورد نظر آن در نظر گرفت؛ به این معنا که گاه اعترافات ممکن است ماهیتی دینی داشته باشد و پدیدآورندگان آنها به قصد رهایی از عذاب وجدان ناشی از گناهان و قصور دینی و عقیدتی به نوشتن اعترافنامه‌ها مبادرت ورزند. این نوع اعترافنامه‌ها بیشتر از نوع توبه‌نامه است و معترفان اغلب برای تصفیه درونی و رهایی از احساس گناه و دغدغه تقرب به خداوند به این‌گونه خوداظهاری متمایل می‌شوند؛ مانند اعترافات سنت آگوستین قدیس و گاه رنگ و بوی اخلاقی دارد و در آن نویسندگان با بیان جزئیات افکار و احوال زندگی خود، مرزهای غیرقابل دسترس وجودی خود را در برابر خوانندگان می‌گشایند و هدف خود را از این کار، رسیدن به آرامش درونی و رهایی از عذاب وجدان می‌خوانند. آنها تمامی کاستی‌ها، زشتی‌ها و اشتباهات فردی و جنسی خود و به‌طورکلی مافی الضمیر واپس‌زده خویش را بدون هراس از قضاوت دیگران برملا می‌کنند. اعترافات ژان ژاک روسو و برخی اشعار فروغ فرخزاد را می‌توان در این دسته قرارداد. تفاوت این‌گونه اعترافات با

نوع دینی در این است که در این نوع اعترافات، فرد معترف دغدغه شریعت ندارد و بیشتر برای سبک شدن از بار سنگین اخلاقی است. و سرانجام اینکه گاه اعترافات ماهیتی سیاسی- اجتماعی دارد. روشنفکران و اندیشمندانی که خود را در شکست‌ها و ناکامیهای اجتماع مسئول می‌دانند، بعد از شکست برای رهایی از عذاب وجدان به اشتباهات خود اعتراف می‌کنند. آنها به قدری نقش خود را در رویدادهای اجتماعی - سیاسی پررنگ و مهم می‌دانند که ضمن اعتراف به ضعفهای شخصی و یا گروهی، ناتوانی خویش را از ایجاد تغییر یا خودداری از نابسامانی سیاسی به انتقاد می‌گیرند: «همه چیز تمام شده است. اگر من واقعاً نویسنده بودم، می‌بایست بتوانم جلوی بروز جنگ را بگیرم» (امینی، ۱۳۸۱: ۲۵). اعتراف مردان به ظلم و تعدی به زنان و یا اقرار و اعتراف جامعه زنان به خود، نمونه‌هایی از این اعترافات به شمار می‌آید؛ مانند اعترافات سیمون دوبووار در «جنس دوم».

البته نباید پنداشت که این‌گونه اعترافات حتماً شکلی خوداظهاریانه و خودزندگینامه نویسی دارد؛ بلکه گاه این اعتراف در هیأت راوی- شخصیت و غیرمستقیم ابراز می‌شود؛ چنانکه در رمان «دکتر نون...» مشاهده می‌شود.

۲-۳-۱ مؤلفه‌های رمان اعترافی

برای رمان اعترافی می‌توان پنج ویژگی و یا مؤلفه مهم در نظر گرفت:

۱. شیوه برگشت درونی روایت
۲. تأخیر در رشد و تغییر در شخصیت اصلی
۳. هراس از رنج و تلاش برای رهایی از آن
۴. تأکید بر اختلافات روانی و جنسی (Radstone, 1989: 43)
۵. موضوع یا مقوله مرگ (ر.ک: بی‌نیاز، ۱۳۸۶: ۲۴).

۱-۳-۲-۱ شیوه برگشت درونی روایت

به‌طور کلی این اتفاق نظر وجود دارد که شیوه روایت رمان اعترافی مدرن نه تنها گزارش به نظر می‌رسد، تجربه سفر انفسی (درونی) برای خودآگاهی و امید به ایجاد تغییر است. برخلاف باور غالب، رمان‌نویسی که می‌خواهد لایه‌های سطحی ناهشیار و یا سطوح ژرف آگاهی روانی را به تصویر بکشد، مجبور است این کار را به غیرمستقیم‌ترین شیوه انجام دهد. از این دیدگاه، اعتراف، فرافکنی آشکار از موقعیت یا

_____ مؤلفه‌های رمان اعترافی در «دکتر نون زنش را پیش از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان

احوال درونی است که دسترسی به ژرفترین و شخصی‌ترین قسمت‌های ذهن (ناخودآگاه) را ممکن می‌سازد و شخصیت اصلی فرد را آشکار می‌سازد.

اعتراف به گناه، خطا یا حقیقتی که کتمان مانده، ممکن است از دو طریق میسر شود که در هر دو حال بازتاب احساسات درونی معترف است: راوی موثق و قابل اطمینان و راوی ناموثق و نامعتمد. اگرچه نویسندگان می‌توانند با آفرینش راویان ناموثق یا نامطمئن با دادن اطلاعات فریبنده یا تحریف حقایق، موجبات انحراف افکار مخاطبان را فراهم آورند، راوی قابل اعتماد، با آشنا بودن به فعالیتها، افکار و احساسات شخصیت اصلی و با در نظر داشتن سن و تجربه اشخاص داستانی به روایت حقایق افکار و رفتار و احساسات اشخاص مختلف می‌پردازد. گرچه همان‌گونه که پُرترا اشاره کرد، این شیوه از روایت تمایزات ضمنی بین شخصیت اصلی و نویسنده اشاره‌شده را چند برابر می‌سازد، اعتراف راهکاری برای افزایش یا از بین بردن فاصله این دو عنصر داستانی-روایی است. به‌علاوه، چون اعتراف خود تغییری را ایجاد می‌کند، هر عمل یا سخن اعترافگونه به شناسایی شخصیت یا اشخاص اصلی داستان منجر می‌شود و در نهایت بر آگاهی مخاطبان و یا خوانندگان می‌افزاید یا نگرش یا زاویه نگاه آنان را تغییر می‌دهد؛ دیدگاهی که گاه از رهگذر راوی ناموثق نیز به خواننده منتقل می‌شود. گرچه برخی مانند «پُرترا» اعتقاد دارند که تنها اعترافات افراد مطمئن و با ثبات روانی می‌تواند موجبات آفرینش متنی اعترافی را فراهم آورد (Radstone, 1989: 50). فارغ از اینکه برای مخاطبان داستانی کدام نوع اعترافات (اعترافات راوی موثق یا راوی غیرموثق) مقبولیت دارد و شنیدنی است به جهت نظری نمی‌توان به اعترافات شخصیت‌ها یا راویان غیرموثق در جهان داستان توجه نکرد؛ زیرا در هر صورت از نظر ادبی، صرف اعتراف از هر گونه که باشد، می‌تواند به شکل‌گیری گونه‌ای اعترافی در داستان منجر شود؛ چنانکه نمی‌توان اعترافات راوی نامعتبر داستان «قلب سخنگو» نوشته ادگار آلن پو را- به دلیل روان‌پریشی و آشفتگی ذهنی- نادیده گرفت:

درست است! عصبی... به نحو بسیار بسیار وحشتناکی عصبی بودم و هستم؛ اما چرا می‌گویید که دیوانه‌ام؟ بیماری حواسم را تیزتر کرده بود؛ نابودش نکرده بود... به شما گفتم که عصبی‌ام! آری، هستم و اینک در دل شب در میان سکوت وحشتناک آن بنای قدیمی صدایی چنان غریب، دهشتی مهارناپذیر در من برانگیخت (آلن پو، ۱۳۸۹: ۱۷۷ و ۱۸۰).

یا سخنانِ راوی داستان «یادداشتهای زیرزمینی» نوشتهٔ داستایوفسکی را - که او نیز شخصیتی نابهنجار و مطرود دارد و طبعاً سخنان او ناموثق است - از مقوله داستان اعترافی به شمار نیاورد:

من آدم مریضی هستم. مرد مطرودی هستم. خیال می‌کنم مبتلا به درد کبد باشم؛ اما تاکنون چگونگی همهٔ این امراض را درست نتوانسته‌ام بفهمم و تشخیص بدهم. بله خوب که دقت می‌کنم، اصلاً نمی‌دانم چه مرضی دارم. در وجود من چه عضوی ممکن است واقعاً ناخوش باشد و با اینکه برای علم طب و آقایان اطبا احترام زیادی قائل هستم، باز هم جهت سلامتی و بهبودی خودم هیچ‌گونه اقدامی نمی‌کنم. علاوه بر اینها به وضعی بارز و آشکار خرافاتی هم هستم (داستایوفسکی، ۱۳۸۸: ۱۷).

بروس/چ ترپسی^۹ در مقالهٔ خود با عنوان «عادت اعتراف»، توجهٔ رمان اعترافی مدرن به خواننده و تک‌گویی فرد تحلیل‌شونده را با هم مقایسه می‌کند. این، شیوهٔ زبانی تک‌گویی ارتباطی آزاد است که بسیار شبیه روانکاوی و برخلاف اعتراف دینی است. بنابراین، اعترافات راوی قابل اطمینان به خواننده ارائه می‌شود؛ کسی که به اتخاذ موقعیت و جایگاه تحلیلگر دعوت می‌شود. این اعترافات، که آگاهی خواننده در مورد وظیفهٔ شخصیت اصلی در درمانگری است، خود اعتراف به سخن‌گوینده است که تغییرات معترف را به همراه دارد و خود تغییری - فرایند شایستگی - است که به‌وسیله روایت و داستان اعترافی وصف می‌شود و به وجود می‌آید (Radstone, 1989: 50).

۲-۲-۳-۱ تغییر

از مؤلفه‌های اساسی روایت اعترافی، جریان و روند تغییر و فرایند «شدن» است. شخصیت با احساس تغییر در خود گمان می‌کند تنها با اعتراف به گناهان خویش، امکان تخلیه و تصفیه و در نتیجه سبک‌شدگی دارد. استعارهٔ تغییر در قلب ادبیات داستانی اعترافی، شخصیتی را به نمایش می‌گذارد که ویژگی آن حرکت روبه‌جلو، به‌سوی تبدیل شدن به فردی دیگر است. این شخصیت اصلی در داستان اعترافی همواره در حال حرکت به غایتی معلوم و مکانی مادی یا معنوی است؛ گرچه همان‌طور که استلزیگ اشاره کرده است:

این تعریف به‌صورت جریان و روند تغییر محدود به فرد اعتراف‌کننده نمی‌شود و نه‌تنها مخاطب روایت را در موقعیت دریافت این اعتراف و شیوهٔ گفتار تحلیل-

_____ مؤلفه‌های رمان اعترافی در «دکتر نون زنش را بیش از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان

شونده مانند راوی قابل اطمینان قرار می‌دهد، بلکه نقش اصلی در این جریان را به خواننده می‌دهد (Ibid: 50).

زیرا تبدیل شدن به شخصیت یا عنصری دیگر در خلأ رخ نمی‌دهد. حرکت روبه‌جلو به سخن بستگی دارد و قرار است مخاطب این سخن، خواننده باشد. خواننده در موقعیت شنونده یا تحلیلگر در موقعیت اعتماد قرار می‌گیرد؛ چیزی که حفظش بر اساس نظر/ستلزیگ برای داستان اول شخص اعترافگونه مهم است.

۳-۲-۳-۱ هراس از رنج و تلاش برای رهایی از آن

مفسران، سفر شخصیت اصلی به سوی تغییر را در فرایند اعتراف، سفری دردناک و دشوار توصیف می‌کنند. گرچه، شخص معترف با بسیاری از مشکلاتی روبه‌رو می‌شود که هر شخصیت امروزی با آن روبه‌روست، نوع واکنش او به آن مشکلات، تمایز و تفاوت او را با دیگر شخصیت‌ها آشکار می‌سازد. هدف او رهایی از رنج خودساخته است؛ از این رو به اوضاع خود با خشم می‌نگرد و درد درونی عمیقی را متحمل می‌شود. او شورش بیرونی را به سبب خود آسیب زنی رد می‌کند. رنج او از آشفتگی دنیا نشأت نمی‌گیرد، بلکه در آشفتگی درونی ریشه دارد (ibid: 53)؛ مثلاً سخنان راوی شخصیت اصلی داستان «بچه مردم» نوشته جلال آل احمد می‌تواند گواه این درد درونی معترف باشد؛ حتی اگر با فرافکنی و واپس زدن عقده‌های فروخورده ناشی از سرکوب حس مادری باشد:

۴۳

خوب من چه می‌توانستم بکنم؟ شوهرم حاضر نبود مرا با بچه نگه دارد. بچه که مال خودش نبود. مال شوهر قبلیم بود که طلاقم داده بود و حاضر هم نشده بود بچه را بگیرد. اگر کس دیگری به جای من بود چه می‌کرد؟ خوب من هم می‌بایست زندگی می‌کردم. اگر این شوهرم هم طلاقم می‌داد چه کار می‌کردم؟ (آل احمد، ۱۳۸۱)

۴-۲-۳-۱ تأکید بر اختلالات روانی و جنسی

پرداختن به امور جنسی، یکی از درونمایه‌های غالب در رمان اعتراف مدرن است تا حدی که موجب شده است مفسران بسیاری در مورد پیوند ادب اعترافی با تمایل جنسی بیشتر تأمل کنند. استلزیگ تا آنجا پیش می‌رود که بیان می‌کند: تصادفی نیست اینکه جنبه شهوانی تا این اندازه در نوشته اعترافی بزرگ و نمودار

شده است؛ زیرا هدایت‌کننده تخیل اعترافی، کسی غیر از اروس نیست. به‌طور مشابه، روزالیند کووارد^{۱۰} هم بیان می‌کند رمان اعترافی معاصر بیشتر به صحبت درباره رابطه جنسی می‌پردازد و ادامه می‌دهد اعترافات جنسی در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ با نویسندگانی چون جی دی سالینگر^{۱۱}، کینگزلی امیس^{۱۲}، هنری میلر^{۱۳} و فیلیپ روث^{۱۴} به‌سوی جریان اصلی دوره پیش رفت (Radstone, 1989:55).

الیزابت ویلسون^{۱۵} در مقاله خود با عنوان «آن را بگویند مانند آنچه هست: زنان و نوشته اعترافی» اهمیت بیشتری به بحث‌های استلزیگ و کووارد می‌دهد. بحث‌های او در مورد اینکه تمایل جنسی، ویژگی اصلی و تعیین‌کننده رمان اعترافی امروز را تشکیل می‌دهد به این نتیجه منجر شد که اعترافات جنسی پیوند اصلی اعترافات دهه ۶۰ الکساندر تروچی^{۱۶} و ویلیام باروز^{۱۷} را شکل داده است. گنجاندن رسوایی‌های جنسی در نوشته اعترافی، تغییری نسبت به گذشته ادبی ایجاد کرد؛ از طرفی دیگر حاکی است که گنجاندن رسوایی جنسی شخصی، نه تنها تغییر جهتی جدید در سنت داستان‌نویسی است، بلکه نشانه‌های توسعه تمایلات جنسی و اختلالات ناشی از آن در اغلب داستان‌های اواسط قرن نوزدهم به بعد است. نکته دیگر، که در اعتراف مدرن «الیزابت ویلسون» مطرح شده، این است که نوشته‌های اعترافی ویلیام باروز، الکساندر تروچی، جان ریکی^{۱۸} و هربرت سلبی^{۱۹} به خود آشکارسازی بیش‌رمانه و پرهیز از خودسانسوری انجامید که آغاز آن با ورود اعترافات روسو به عرصه‌های پیشتر ممنوع شده همجنس‌گرایی، مصرف مواد مخدر و هرزه‌نگاری همراه بود؛ جریانی که با مدرنیته و کالاشدگی انسان و تمایلات تجاری پورنوگرافی در دنیای مدرن نهادینه شد و به شکلی فزاینده همه گونه‌های زندگی غربی را دربرگرفت.

از دیگر سو، صحبت از مسائل جنسی به‌نوعی فرار از فشارهای روحی و روانی ناشی از مشکلات و آلام شخصی و اجتماعی است. در اعتراف، پرداختن به مسائل جنسی و پناه بردن به مواد مخدر مانند مسکنی عمل می‌کند که روح ناآرام شخص را تسکین می‌دهد و در اغلب موارد نیز این تلاش بی‌ثمر است و شخصیت به‌نوعی خودآزاری دست می‌زند که اثر آن در جای‌جای رمان قابل مشاهده است (Ibid: 55).

۱-۳-۲-۵ مرگ اندیشی یا مقوله مرگ

از دغدغه‌های رمان اعترافی، مرگ‌اندیشی شخصیت‌های آن است. فلسفه مرگ به تناظر

_____ مؤلفه‌های رمان اعترافی در «دکتر نون زنش را پیش از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان

با مقوله جاودانگی و حیات پایدار، همواره انسان معاصر را به بازاندیشی در خود فرامی‌خواند. از آنجا که محور رمانهای مدرن و در پی آن رمانهای اعترافی، انسان مسأله محور است، طبیعی است که یکی از ویژگیهای رمان اعترافی، مقوله مرگ باشد؛ به دیگر سخن، «یکی از مسائلی که راوی تمرکز خاصی بر آن دارد، «نیستی و مرگ» است. موضوع مرگ و عدم، ذهن راوی را راحت نمی‌گذارد. چه بسا راوی در این اندیشه باشد که پاسخ ابدی را برای این موضوع پیدا کند» (بی‌نیاز، ۱۳۸۶: ۲۴)؛ از این روست که گویا ادبیات اعترافی را ادبیات احتضار نیز می‌خوانند؛ زیرا نه تنها مرگ، فرجام محتوم اغلب شخصیت‌های اصلی داستانهای اعترافی است، خواننده فضایی مرگبار را در سراسر داستان تصور می‌کند. در این نوع از رمان‌نویسی، حتی اگر اعتراف کننده در پایان داستان اعترافی خود نمیرد، باز خواننده به نوع و زمان مرگ او می‌اندیشد.

۲. واکاوی مؤلفه‌های ادبیات اعترافی در رمان «دکتر نون زنش را بیشتر از مصدق دوست دارد»

۱-۲ خلاصه رمان «دکتر نون زنش را بیشتر از مصدق دوست دارد»

دکتر نون، حقوق‌دان و تحصیل‌کرده پاریس، زندگی خوب و آرامی را در کنار دختر عمویش ملک‌تاج می‌گذراند. با اینکه بچه‌دار نمی‌شوند، هیچ‌چیز را مانع خوشبختی خود نمی‌دانند و همیشه به یکدیگر عشق می‌ورزند. دکتر نون مشاور و از نزدیکان و اقوام دکتر مصدق بود. وی با مقالات تند و آتیشنش در به قدرت رسیدن مصدق نقشی مهم ایفا کرده است. او حالا دیگر باعث افتخار پدر و عمویش و از مبارزان مشروطیت شده است. همه‌چیز بر وفق مراد است. کودتای ۲۸ مرداد در شرف وقوع است. دکتر مصدق، او و دکتر فاطمی را فرامی‌خواند و با آنها هم‌پیمان می‌شود که هیچ‌وقت او را تنها نگذارد. در بحبوحه کودتا دکتر نون دستگیر می‌شود و بعد از چند هفته حبس در حمام و سپری کردن روزهای سخت تنهایی راضی به همکاری با نخست‌وزیر جدید نمی‌شود که از او می‌خواهد مصاحبه‌ای علیه دکتر مصدق در رادیو انجام دهد؛ اما وقتی پای ملک‌تاج به میان می‌آید همه‌چیز عوض می‌شود. شکنجه‌گران دکتر نون را تهدید می‌کنند که در صورت همکاری نکردن به ملک‌تاج تجاوز، و بدین طریق او را به مصاحبه علیه

مصدق مجبور می‌کند. بعد از مصاحبه، دکتر نون زندگی را برای خودش جهنم می‌کند و تارک دنیا می‌شود؛ با تمام مردم و اقوام قطع رابطه می‌کنند و آنقدر ملک‌تاج را اذیت می‌کند تا او را رها کند؛ اما عشق مانع می‌شود که آن دو از هم جدا بشوند. دکتر نون نمی‌تواند خود را ببخشد و همه‌جا مصدق را می‌بیند. روزها را به همین منوال می‌گذراند تا پیر می‌شود بدون اینکه جوانی کرده باشد. روزی ملک‌تاج برای خرید بیرون رفته بود که با موتور تصادف می‌کند و جان می‌دهد. دکتر نون در بیمارستان باور نمی‌کند او مرده باشد؛ همان‌طور که هیچ‌وقت باور نکرد مصدق مرده است. بنابراین به دو نفر پول می‌دهد که او را بدزدند و به خانه بیاورند. دست‌آخر هنگام عشق‌بازی با ملک‌تاج دستگیر می‌شود.

۲-۲ ویژگیهای رمان اعترافی در «دکتر نون زنش را بیشتر از مصدق دوست دارد»

زاویه دید رمانهای کلاسیک، ساده و یک وجهی است و در واقع «زاویه دید، محدودیتی را بر داستان اعمال می‌کند و حد و مرزی را برای آن به وجود می‌آورد که بر تأثیر و همانندی آن می‌افزاید» (میرصادقی، ۱۳۸۹: ۲۰۵)؛ اما داستان «دکتر نون» با زاویه دیدهای متفاوت، این حدود مرزها را می‌شکند.

تغییر زاویه دیدها، بسیار ظریف و هنرمندانه انجام می‌شود به طوری که خواننده ابتدا متوجه تغییر ضمائر و شناسه‌ها نمی‌شود. دکتر نون گاه خود را از درون می‌بیند و گاه چون بیگانه‌ای از بیرون، ناظر خویشتن است. رفت و آمد میان این دو نظرگاه، چنان سرعت و تنگاتنگ صورت می‌گیرد که گاه در یک جمله شاهد دو نظرگاه هستیم (قاسم زاده و گرجی، ۱۳۹۰: ۴۵).

رمان در راستای تحقق هدف نویسنده به روایت دو نیروی مصلحت‌گرا و آرمانگرا می‌پردازد؛ تقابل و تناقضی که از جامعه گرفته تا درون شخصیت اصلی رمان مشهود است. دگرذیسی التفات‌گونه راوی و زاویه دید در رمان بازتابی از آشوب درونی و تحولاتی است که هم درون ناآرام راوی - نویسنده و هم اضطراب ناشی از گناه اجتماعی را بازنمایی می‌کند:

اشک توی چشم‌هایم جمع شده بود. ملک‌تاج توی تاریکی سرش را از روی بالش بلند کرد و صورتش را بالای سر دکتر نون گرفت و آرام گفت: «محسن، می‌دونم چقدر به آقای مصدق علاقه داری، ولی کاریه که شده و دیگه نمی‌شه عوضش

_____ مؤلفه‌های رمان اعترافی در «دکتر نون زنش را پیش از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان

کرد. فراموش نکن که کودتا به وضعیت استثناییه. تو سیاستمدار زمان آرامشی؛
ناملازمات روزگار با مذاقت سازگار نیست.

دکتر نون گفت: «ملکتاج، این حرفو نزن! کودتا برای من مهم نیست، اون قولی
که به آقای مصدق دادم برام مهمه.

ملکتاج شانه‌های دکتر نون را مالید. موهام را نوازش کرد و گردنم را بوسید. با
هر دو دستم به عصا فشار آوردم و از جلو در اتاق خواب یک قدم عقب رفتم.
لحظه‌ای صبر کردم. آن وقت دکتر نون تا دم در راهرو رفت (رحیمیان، ۱۳۸۰: ۵۲).

آنچه در ماهیت ادبیات اعترافی مهم است، اتفاقات و رویدادهایی است که در درون
فرد اتفاق می‌افتد. موضوع واقعی این اعترافات، جنگ من شخصی با من اجتماعی -
اخلاقی است. برای رویکرد ساختارشکنانه شخصیت، مهم نیست دیگران چه قضاوتی
خواهند کرد. او بر آن است که با نفی خودسانسوری و شکستن همه سدها و موانع
افشای اسرار به درون خود سفر، و افکار و رفتار خود را جدا از قضاوت دیگران بازگو
کند و در رنج ناشی از شکست آرمانهای حزبی خود، ناخودآگاه یا خودآگاه لب به
اعتراف گشاید تا در قالب به چالش کشاندن خویش، نقصان مرام همسلکان خود را در
دوراهی تعارض بین دوست داشتن‌های فردی و آرمانهای جمعی به نمایش گذارد.

واکاوی علمی رویکرد نویسنده در بازنمایی واقعه، فوایدی چندوجهی دارد:
نخست، بازگوکننده رویکرد بخشی از جریانهای فکری جامعه درباره آن حادثه
است. دوم، ما را با قسمتی از تحولات فکری طبقه روشنفکر جامعه بویژه پس از
تأمل نوستالژیک آنها در حوادث سرنوشت‌ساز تاریخ سیاسی معاصر آشنا می‌کند
(قاسم زاده و گرجی، ۱۳۹۰: ۳۳).

فضای جغرافیایی رمان، کانون تصمیم‌گیریهای تحولات اجتماعی و سیاسی ایران،
یعنی پایتخت (تهران) است و قرار گرفتن وقایع داستانی در محیط‌هایی بسته چون
خانه، زندان، رادیو و تلویزیون و بیمارستان، تصویری از فضای بسته جامعه دیکتاتوری
را به نمایش می‌گذارد (همان: ۴۱).

رحیمیان داستان اعترافی خود را در قالب رمان جریان سیال ذهن^{۲۰} روایت کرده
است. برخلاف عادت مرسوم، داستان از وسط آغاز می‌شود و زمان قطعه‌قطعه شده
است و پیوسته و مدور زمان تغییر می‌کند؛ اتفاقات یکدیگر را دنبال نمی‌کنند؛ به عبارتی
دیگر خط داستانی شکسته شده است. این موضوع سبب شده است که در رمان تکرار

۴۷

فصلنامه پژوهش‌های ادبی سال ۱۸ شماره ۳، ۱۳۹۰ پاییز ۱۴۰۰

وجود داشته باشد. داستان ظاهراً توسط یک نفر روایت می‌شود؛ اما در واقع به صورت مکرر زاویه دید تغییر می‌کند.

از دیگر ویژگی‌های رمان، پرداخت سنت‌شکنانه نویسنده به مسائل شهری است؛ بستر اجتماعی مدرن و متمدنانه‌ای که ساختارشکنی از اساسی‌ترین نشانه‌های آن است. واقعیت این است رمان اعترافی بویژه رمانهای اعترافی سیاسی جدید در ایران محصول جامعه شهری و پیامدهای مقلدانه شهرنشینی غربی است. افکار و احوال دکتر نون برآمده از بستر شهری جدید در ایران و نماینده بحران هویت ناشی زندگی در این زیست‌بوم جدید است.

۱-۲-۲ بازگشت درونی

دکتر نون فردی موفق، که در جریان به قدرت رسیدن دکتر مصدق نقشی بسزا دارد و همواره در کنار اوست، زنی دارد که عاشقانه دوستش می‌دارد و زندگی آرامی دارد. رحیمیان از زبان دکتر مصدق بعد از به قدرت رسیدنش ویژگی‌های شخصیتی دکتر نون را این‌گونه توصیف می‌کند:

می‌دونم با اون مقاله‌های درخشانی که به طرفداری از من توی روزنامه‌ها نوشتی، راه نخست‌وزیریمو هموار کردی. اینو جدی می‌گم. قسمتی از موفقیت‌های من به خاطر دوندگی‌های شبانه‌روزی توست. هیچ حرفی هم توش نیست. برای وزارت دادگستری کی از تو بهتر؟ کی از تو به من نزدیکتر؟ اصلاً کی از تو واجد شرایطتر؟ دکترای حقوق از سوربن ناداری که داری. پدر و عموت از آزادیخواهان بنام انقلاب مشروطه نبودن که بودن. پدر و عموت پونزده سال زندان و تبعید و هزار جور زجر و بدبختی نکشیدن، که کشیدن. همه شرایط خوب توی تو جمع شده، ولی آخه ما قوم و خویش نزدیک هستیم و ... (رحیمیان، ۱۳۸۰: ۳۶).

اما یکبار با فرارسیدن کودتا ورق برمی‌گردد. در جریان شکنجه نیروهای حکومتی به مصاحبه رادیویی علیه مصدق تن می‌دهد و بعد از آن کاخ آرزوهایش ویران می‌شود. پس از آن است که حق زندگی را از خود می‌گیرد و در خصوصی‌ترین لحظات زندگی تصویر مصدق را می‌بیند؛ خانه را برای خود به زندان تبدیل می‌کند و با اینکه روزگاری عاشق ملکتاج بوده است و هنوز هم در دل عشق او را دارد، باعث آزار و اذیت او می‌شود تا به نوعی خود را آزار دهد. شکنجه‌هایی که از یک سو عذاب وجدان

_____ مؤلفه‌های رمان اعترافی در «دکتر نون زنش را بیش از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان

او را در برابر مصدق و آرمانهایش نشان می‌دهد و از سوی دیگر هراس از رنج ناشی از جدایی ملک‌تاج، یعنی عشق و نیازهای شخصی‌اش را بازنمایی می‌کند.

رفتار انزوای طلبانه و انزجار از خود، سمبل انزوای نویسندگان و نخبگانی است که به علت ناکامی، همه امیدهای خویش را بر باد رفته دیده‌اند و حتی بر زندگی خویش فریاد اعتراض سر می‌دهند. اینان آن دسته از شکست‌خوردگان انقلابی هستند که کاملاً به پوچی و بی‌معنایی زندگی خود رسیده‌اند. اینان برخلاف عده‌ای دیگر، که یا به گذشته پر عظمت تاریخ ایران پناه می‌برند یا به آینده امیدوار می‌شوند به شکست خود اعتراف کرده، و مرگ نهضت را مرگ خود و زندگی دانسته‌اند؛ چنانکه «دکتر نون» شکست دولت مصدق را شکست خود می‌داند و پناه بردن به الکل نیز نشانه تلاش برای رهایی از سنگینی این ناکامی‌هاست (قاسم زاده و گرجی، ۱۳۹۰: ۵۸).

تزلزل و ناپایداری شخصیت دکتر نون در جدال بر سر انتخاب بین عشق و سیاست، حتی در یادآوری خاطرات او نیز نمایان است. او لذت یادآوری خاطرات شیرین با ملک‌تاج را از خودش دریغ می‌کند یا ناخودآگاه آن را به ماجرای خیانتش به مصدق ربط می‌دهد. در قسمتی از رمان، روح ملک‌تاج به او می‌گوید که روزی عاشق یکدیگر بوده‌اند و دکتر نون در جواب می‌گوید:

خودت می‌دونی که اون حرفا دروغ بود؛ دروغ محض. همین‌طوری می‌نوشتم. می‌خواستم الکی دلت رو خوش کنم. می‌خواستم گولت بزنم. می‌بینی که موفقم شدم. حسابی گول خوردی، نه؟

ملک‌تاج به طعنه گفت: «یعنی حتی وقتی یواشکی، مثل دزدا، می‌آی توی اتاقم و توی خواب پیشونیمو می‌بوسی، دروغه؟ می‌خوای بگی دهنتم بوی بد نمی‌ده و بوی گند مشروب اتاقو بر نمی‌داره؟»

آقای مصدق دکمه کتش را باز کرد. خندید و گفت: «راست می‌گه دیگه. محسن، یعنی اینم دروغه؟ پس یه بارکی بزن زیر همه چیز و خودتو خلاص کن! بگو اصلاً مصدقم نمی‌شناسم! شادروان دکتر فاطمی‌رم نمی‌شناسم! قول ندادم. مصاحبه نکردم. تو که داری همه چیزو حاشا می‌کنی، اینم حاشا کن! تو که زدی زیر همه چیز، زیر اینم بزن دیگه!»

دکتر نون رو کرد به ملک‌تاج و گفت: «کی؟ من می‌آم یواشکی توی اتاق خواب

پیشنویتو می‌بوسم؟ خواب دیدی، خیر باشه. من اصلاً از اون موقع که آقای مصدق همراهه چنین کاری نکردم و نمی‌کنم.»

ملک‌تاج لب وریچید و گفت: «یعنی حتی با مرده منم لجبازی می‌کنی؟ حتی به مرده منم دروغ می‌گی؟»

گلویم خشک شده بود. معده‌ام به شدت می‌سوخت. خواستم چیزی بگویم، ولی بغض صدایم را در گلو خفه کرده بود. چند جرعه ویسکی خوردم و پشیمانی به سراغم آمد. گفتم: «درسته، می‌اومدم پیشنهادتو می‌بوسیدم. ولی تو از کجا می‌دونی؟ تو که همیشه چشمت بسته بود؟» (رحیمیان، ۱۳۸۰: ۲۶)

نویسنده رمان اعترافی را کاری با جهان بیرون از خود نیست. با گذشت چندین سال از واقعه ۲۸ مرداد و پایان یافتن دادگاه و حوادث مربوط به آن روزها، دکتر نون همچنان درگیر قضاوت درستی و نادرستی اعترافی است که اجباری از او علیه دکتر مصدق و دکتر فاطمی گرفته‌اند و این بار با رضایت و با اینکه می‌داند شاید انگشت اتهام دیگران به سوی او گرفته شود- چرا که توأمان باعث عذاب خود و همسرش شده است- به اعتراف دست می‌زند نه برای اینکه خود را توجیه کند یا تصویری بهتر از آنچه هست از خود به نمایش بگذارد یا حتی حادثه ای را روایت کند. او اعترافگونه می‌نویسد تا جنگ درونی خود را به نمایش بگذارد و دردی را که نمی‌تواند با هیچ درمانی التیام داد با نوشتن تسکین دهد.

شخصیت او به‌گونه‌ای است که همواره بعد از اشتباهش درصدد جبران برمی‌آید؛ اما وقتی دیگر کار از کار گذشته است. سالهای سال همسرش را آزار می‌دهد و عشقش را از او دریغ می‌کند؛ حتی اتاق خوابشان را نیز جدا می‌کند؛ اما پس از مرگش تصمیم می‌گیرد با او عشقبازی کند. در مورد نوع رفتارش با مصدق نیز همین‌گونه عمل می‌کند و پس از کودتا هرگز حاضر نمی‌شود زندگی عادی خود را ادامه دهد و کاری جدید را شروع کند و وقتی ملک‌تاج از او می‌خواهد داستان بنویسد یا کاری جدید را امتحان کند در جواب می‌گوید:

فقط همین می‌تونه منو از این کابوس نجات بده. همین‌که آقای مصدق دوباره نخست وزیر بشه و منو معاون و مشاور خودش بکنه و ازم قول بگیره که بهش وفادار باشم. باهام دست بده. اون دست گرم و پیرشو بذاره تو دستم. بعد من حاضر نشم علیه اش مصاحبه بکنم (همان: ۷۴).

_____ مؤلفه‌های رمان اعترافی در «دکتر نون زنش را بیش از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان

بعد از اینکه دکتر نون علیه مصدق مصاحبه می‌کند، بیشتر از اینکه دیگران او را شماتت کنند، این خود اوست که خود و رفتارش را زیر ذره‌بین می‌برد و خود را مجرم می‌داند. بارها در طول داستان اتفاق می‌افتد که نه به نتیجه کودتا کار دارد نه به قدرت وقت. او تنها به عهدی فکر می‌کند که به آن پایبند نبوده است:

اون مصاحبه کارا رو خراب کرد. اون کار خیانت بود. با اون مصاحبه مشروعیت دادی به این. شادروان دکتر فاطمی این اشتباهو نکرد. مقاومت کرد؛ مثل شیر نر. نور به قبرش بباره. مگه تو به من قول نداده بودی که هرگز به من خیانت نکنی؟ (همان: ۴۰)

او خود را در برابر شکست مصدق مسئول و گناهکار می‌داند. با اینکه گمان می‌کند عهد دوباره با مصدق او را آرام خواهد کرد وقتی ملک‌تاج از زبان مادر دکتر نون به او اطمینان می‌دهد که مصدق او را مقصر نمی‌داند از عذاب دادن خود دست بر نمی‌دارد:

از مادرت شنیدم که آقای مصدق گفته محسن بیخود داره خودشو عذاب می‌ده. گفته کودتا یه وضعیت غیرطبیعی و روال غیر منطقی در روند سیاسته و اونم همون کاری رو کرده که هر آدم عاقلی می‌کرد. برای نجات زنش رفته پای میز مصاحبه. منم بود می‌رفتم مصاحبه می‌کردم (همان: ۴۰).

در جای دیگر ملک‌تاج به وضوح بیان می‌کند که:

«تو می‌خوای عذاب بکشی که وجدانت راحت بشه. درسته؟ ولی من تو رو بیشتر از این حرفا دوست دارم که بذارم برم. این فکرو از کلهات بیرون کن که من از اینجا میرم» (همان: ۸۳).

از خواندن نامه‌ای که مصدق برای او نوشته است سرباز می‌زند و نفس ملامت‌گرش، که بار دیگر در قالب مصدق خیالی بر او ظاهر می‌شود، او را مستحق عذاب و شکنجه می‌داند:

«خوب شد در رو باز نکرد. باید تاوان اون مصاحبه را پس بدی! الکی که نیست. اون نامه رو هم بردار همون طور بازنکرده بذار توی جیب!» (همان: ۶۵)

دکتر نون در خلال داستان به جای روایت زندگی نکبت‌بارش به توصیف روحیات خود می‌پردازد و آرزوهای برباد رفته خود را بر می‌شمارد؛ قصد دارد با این توصیفات خود را توجیه کند و از بار گناهی که کمرش از سنگینی آن خمیده شده است، رهایی یابد و دیگران را مقصر و مسبب اشتباهات خود بداند؛ اما انگار راه فراری نیست؛ چون

دیگر حتی خودش هم برای خودش غریبه است:

من آقای مصدق رو می‌پرستیدم...؛ اما اونا داشتن ملکتاجو شکنجه می‌دادن ... شما هی با نگاهتون منو عذاب می‌دین... سالهاست که آب خوش از گلوم پایین نرفته ... سالهاست که غم تموم عالم تو سینه‌ام جمع شده... دیگه از جونم چی می‌خواین؟... نگاه کنین دستام چه جوری می‌لرزه!... به صورتم که ملکتاج می‌گه دو برابر سابق شده، نگاه کنین!... به تنهایی و بدبختیم نگاه کنین؟... دلتون برام نمی‌سوزه؟... برای منی که سی چهل دست کت و شلوار داشتم... اون همه اودکلن و کفش داشتم... کتاب از دستم نمی‌افتاد... می‌خواستم بهترین حقوقدان این مملکت باشم... می‌خواستم استاد برگزیده دانشگاه باشم... می‌خواستم اسمم توی دایره‌المعارف بیاد... اما حالا کجام؟... کی هستم؟... چی هستم؟... (همان: ۹۰)

در واقع می‌توان گفت مصدق و ملکتاج هر دو قسمت‌هایی از شخصیت دکتر نون هستند؛ نیمی مصدق که نماد اهداف سیاسی و اجتماعی، و در واقع بخشی است که ملامتگر دائمی دکتر نون (نماینده قشر روشنفکر جامعه ایرانی) است و همواره او را به بی‌وفایی متهم می‌کند و نیمی از وجودش ملکتاج است که نماینده تمایلات و خواسته‌های نفسانی و شخصی اوست و در ابتدای رمان با انتخاب منفعت شخصی، تمایلات سیاسیش را از دست رفته می‌داند؛ بنابراین با مرگ ملکتاج در واقع دریافته حیاتش فلج شده و بخشی از وجود خود را باخته است. اگر بپذیریم که در جامعه سنتی و مردسالار ایرانی، زن در زمینه مردانه نقش بازی می‌کند و مرد (اعم از پدر یا همسر) مالک مادی و معنوی اوست، «شاید بتوان از دیدگاهی دیگر، زن (ملکتاج) را نمادی از وطن و سرزمین دانست؛ از این‌رو، گذشتن از مصدق و انتخاب زن، می‌تواند حرکتی سمبلیک برای جلوگیری از ویرانی و فروپاشی وطن در برابر قدرت‌طلبی و تجزیه‌طلبی سیاستمداران باشد» (قاسم‌زاده و گرجی، ۱۳۹۰: ۴۴).

ملکتاج تنها شخصیت زن رمان است که در واقع خود کنشی مهم و قابل توجهی ندارد؛ اما بدون اینکه بخواهد، زمینه‌ساز خیانت دکتر نون به مصدق شده و همواره در کنار احساس گناه و عذاب وجدانهای همسر خود (راوی مرد) بوده است. او نیز جوانی و زندگی خود را باخته است و در پایان با تصادفی غیرمنتظره فوت می‌کند. تفکری روشنفکرانه ندارد؛ اما تا پای جان از عشقش حمایت می‌کند و هرگز او را رها نمی‌کند، در برابر تمامی اختلالات روحی و شخصیتی همسرش سکوت می‌کند؛ حتی زمانی که

_____ مؤلفه‌های رمان اعترافی در «دکتر نون زنش را بیش از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان

این اختلالات دیگر جانی برایش باقی نمی‌گذارد. اوست که مدام به دکتر نون نهیب می‌زند و گوشزد می‌کند که باید زندگی، و گذشته را فراموش کند. بنابراین می‌توان ملکتاج را قسمتی از خود دکتر نون دانست:

«ملکتاج گفت: «پس چرا منو ناراحت کردی؟ چرا بیست و سه سال زندگی رو برام مثل جهنم کردی؟»

گفتم: «به خاطر اینکه خیلی دوستت دارم. وقتی تو رو ناراحت می‌کردم، خودم بیشتر ناراحت می‌شدم» (رحیمیان، ۱۳۸۰: ۵۱).

ملکتاج آن لایه پنهان، اما شخصیت واقعی دکتر نون است که می‌خواهد زندگی عادی داشته باشد؛ اما حیات سیاسی دکتر نون و شکست آرمانهایش هیچ‌گاه او را در بروز این لایه از شخصیت کمک نکرد. دلگرائیها و پناه بردن به دنیای ناهشیاری همگی نشانه‌های این ناکامی و حس درونی تحقق نیافته است:

«ملکتاج گفت: «مرد، آنقدر مشروب نخور! مغزت داره پوک می‌شه. روز به روز داری حساستر می‌شی. همه‌اش اشکت دم مشکته. روزگارو به خودت سیاه کردی. آخه تا کی می‌خوای این طوری زندگی کنی؟» (همان: ۱۵)

بی‌گمان بازگشت این حس سرکوب شده و ارضاننده است که دکتر نون را با نفی وجهه سیاسی وجود خویش-که با اعتراف علیه مصدق نشان داده شد- به عشقبازی با جسد ملکتاج کشانده است.

۲-۲-۲ تغییر

از پیامدهای اعتراف، تغییرات ناشی از آن در زندگی معترف است. این اصل را می‌توان نقطه عزیمت رمان اعترافی برای مخاطب دانست؛ زیرا مخاطب و خواننده بیشتر به کمک این بخش از داستان به کشف واقعیت می‌رسند. رحیمیان در رمان خویش، روایتگر تغییراتی فکری و روانی و تحولات عینی زندگی بیرونی دکتر نون است که پس از مصاحبه علیه مصدق پدید آمده است؛ اما از آنجا که رویکرد وی (رحیمیان) اعتراض به منش روشنفکران ایرانی پس از کودتای ۲۸ مرداد و بی‌تعهدی آنان به سرنوشت جامعه است، بیشتر شاهد روایت او از سیر درونی و بیرونی شخصیت به سمت تباهی و در نتیجه مرگ تدریجی او و آرمانهای ملی هستیم:

آخر مگر ملکتاج نگفته بود: «صبر کن نوبت اذیت و آزار منم می‌رسه؟» و مگر دکتر

نون چشم‌هایش را تنگ نکرده بود و دندانهای مصنوعی‌اش را توی دهان پیش و پس نبرده بود و نگفته بود: «وجود تو توی این خونه برای من بدترین اذیت و آزاره» و مگر ملک‌تاج زده بود زیر گریه و نگفته بود: «وقتی مردم می‌فهمی؟» پس از کجا معلوم که ملک‌تاج مخصوصاً خودش را به مردن زده بود تا به روح دکتر نون آسیب بیشتری برساند؛ بیشتر از آسیبی که زمانه به آن رسانده بود؟ (همان: ۱۰)

این نابودی و احساس یأس نه تنها خود دکتر نون، که عزیزترین بخش وجودیش؛ یعنی ملک‌تاج را نیز دربرگرفته، و بکلی زندگی او را نیز تابعی از احوال درونی خود کرده بود:

«آقای مصدق گفت: «چه زنده دلی بود، زنت ملک‌تاج.» گفتیم: «جوونیاش بعله، اما سالهای سال بود، دقیقاً از بعد از کودتا که دلمرده شده بود. می‌دونین که من شوق زندگی رو تو ملک‌تاج کشتم» (همان: ۲۲).

استفاده نویسندهٔ رمان از فعل مضارع «دارد» در عنوان رمان «دکتر نون زنش را بیش از مصدق دوست دارد»، خود نشانه‌ای از استمرار این جریان فکری و آسیب‌هایی است که در میان قشر روشنفکران وجود دارد. آنچه در کنش‌های دکتر نون به عنوان نماد طبقهٔ روشنفکر خائن در رمان برجسته و آشکار است و مورد نفرت و انتقاد مردم قرار می‌گیرد، تغییر ایدئولوژیک روشنفکرانه و غفلت از رسالت و تعهد اخلاقی آن قشر نسبت به جامعه است؛ یعنی خیانت به مرام روشنفکری «تقریر حقیقت» و «تقلیل مرارت» (رک: ملکیان، ۱۳۸۱: ۱۶ و ۱۷). از این روست که مردم در واکنش به خیانت دکتر نون از روی قهر و غضب به ضرب و شتم وی می‌پردازند؛ حرکتی که بیشتر بی‌اعتمادی مردم به قشر روشنفکر را در جامعهٔ ایرانی پس از کودتا به تصویر می‌کشد:

گفتم: «آخه مردم...»

ملک‌تاج حرفم را با دلخوری قطع کرد و گفت: «کدوم مردم؟» تو هم دلت خوشه! مگه همین مردم توی تاریکی طوری نزدنت که دو هفته توی بیمارستان به حال مرگ افتاده بودی؟ مگه طوری نزدنت که یه پات چلاق شد؟ دیگه چی می‌خوان از جونمون؟ بازم هی می‌گی مردم؟» (رحیمیان، ۱۳۸۰: ۶۵)

۲-۲-۳ هراس از رنج و تلاش برای رهایی از آن
 سرچشمهٔ تحول و گرایش به اعتراف، درد و رنج درونی است؛ به عبارت دیگر، اعتراف

_____ مؤلفه‌های رمان اعترافی در «دکتر نون زنش را بیش از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان

نتیجهٔ تکانه‌های دردآور روحی در وجود انسان است. رمان روایتگر داستان مردی است که به آینده امید دارد؛ اما روزگار با امیدهایش سر ناسازگاری دارد و او را به انسانی شکست خورده تبدیل می‌کند که هرگز نمی‌تواند خودش را ببخشد. برخلاف رمانهای کلاسیک، زندگی شخصیت مرکزی از تولد تا مرگ روایت نشده‌است. گویی زندگی دکتر نون از زمان آشنایی با ملک‌تاج آغاز شده‌است و با مرگ او به پایان می‌رسد. در واقع، موضوع اصلی کشمکش‌های شخص دکتر نون با خودش بر سر رنج ناشی از انتخابی است که کرده‌است. بازتاب روحی و روانی ناشی از کودتا بسیار ملموس و تأثیرگذار در شخصیت دکتر نون به تصویر کشیده شده‌است و او با انتخابش بین بد و بدتر بار گناهی را بر دوش می‌کشد که زندگی را بسیار بدتر و دشوارتر از مرگ کرده‌است. به قول احمد شاملو: «هرگز کسی این‌گونه فجیع/ به کشتن خود برنخواست/ که من به زندگی نشستم». این قطعهٔ شعری در ابتدای رمان آورده شده‌است تا زندگی ذلیلانه را از مرگ بدتر بداند؛ به عبارتی شعار و پیام بنیادین رمان در همین شعر به زیبایی نهفته شده‌است. برای رهایی از رنج انتخاب، چاره تنها در اعتراف است. اگرچه گمان می‌رود که رحیمیان با نشان دادن زندگی خصوصی دکتر نون به نوعی ذهن خواننده را به تأمل در دلایل عمل دکتر نون وامی‌دارد تا شاید این نکته را القا کند که می‌توان بار گناه دکتر نون را سبکتر شمرد و دلیل مصاحبهٔ رادیویی او را توجیه‌پذیر جلوه داد، واقعیت این است که رحیمیان با ایجاد فضای تقابلی بین آرمان‌های ملی و خواسته‌های شخصی، گرایش روشنفکران را به خوددوستی (عشق به زن و زندگی شخصی)، عامل شکست آرمان‌های ملی و تیرگی آیندهٔ جامعه و فروپاشی هویت جمعی می‌داند. رمان دکتر نون از این دیدگاه خود مانیفست روشنفکری رحیمیان و نوعی نقد درونی قشر روشنفکران پیشرو ایرانی است؛ چنانکه پیشتر نیز بدان اشاره کرده‌اند: «رحیمیان بیش از هر نویسندهٔ دیگر به جای طرح گفتمان ضداستعماری، طرح انتقادی نهیب بر پیکرهٔ روشنفکران و عوامل داخلی و حتی تعریض به فرهنگ اجتماعی ایرانیان را به نمایش می‌گذارد» (قاسم‌زاده و گرجی، ۱۳۹۰: ۵۷).

با بررسی اوضاع زمان کودتا آشکار می‌شود که با وجود زودفرااموشی عوام-که طبیعتاً زندگی شخصی را بر سرنوشت ملی ترجیح می‌دهند- جامعهٔ روشنفکری هیچ‌گاه خود را نبخشیده و متهم کردن یکدیگر و گاه خوداتهامی و احساس گناه همواره در ناخودآگاه جمعی این قشر ظهور و بروز داشته‌است. در رمان دکتر نون دلیل تراشی‌ها و

مقصرجویی دکتر نون و سرانجام، اعتراف به نقش منفی خود به حدی است که سترونی و عقیم ماندن خود و ملکتاج را به نوعی بازنمایی قهری بی‌نتیجه بودن زندگی فردی و اجتماعی قشر روشنفکر می‌داند:

«حالا که نداریم. به درک که نداریم. بچه می‌خواهیم چه کار؟ نسل آدمای خائن باید ورپیفته» (رحیمیان، ۱۳۸۰: ۲۸).

بچه نداشتن دکتر نون و ملکتاج از یک سو، نشانه بی‌ثمر بودن اقدامات روشنفکران برای تغییر بنیانهای سیاسی ایران است و از سوی دیگر، نمادی از بی-حرکی و سکون جامعه و بیان تأسفانگیز تربیت نشدن نسلی است که بتواند جویای مرام آزادیخواهانه باشد. همچنین غبطه خوردن دکتر نون و همسرش از بچه‌داری کلاغ- که در فرهنگ ایرانی نماد شومی [و طول عمر] است- می‌تواند نشانه شدت ناامیدی [و استمرار] آنها باشد (قاسم‌زاده و گرجی، ۱۳۹۰: ۵۳).

این سترونی ناشی از ناامیدی، سرانجامی جز نفی وجود خویش ندارد: «ملکتاج، عکسای منو آتش بزن! نمی‌خوام عکسی از من باقی بمونه. انگار نه انگار که من وجود داشتم و دارم» (رحیمیان، ۱۳۸۰: ۵۴).

در پیدایی حوادث تأثیرگذار تاریخی چون کودتای ۲۸ مرداد است. فعل «دارد» در عنوان رمان نشانه اعتراف‌گونه طبقه روشنفکر به استمرار روحیه و رویکرد خیانت‌آلود آن قشر است که همواره به سبب هراس از اقتدار حاکمان سیاسی و تعلق به برخی نیازها و تعلقات دنیوی از نقش خویش در جامعه باز می‌مانند. آنها حق ندارند زندگی عادی خود را از سر بگیرند و گذشته خود را فراموش کنند:

«نه، حق نداری برگردی پاریس! محسن تا وقتی من دوباره نخست وزیر نشدم، حق نداری از این خونه تکون بخوری! آگه از اینجا بری، چه جوری می‌خوای زجرکش بشی؟» (همان: ۷۰)

۴-۲-۴ اختلالات روانی و جنسی

از پیامدهای اعتراف در رمان دکتر نون، خالی‌شدگی عاطفی و سبکی روح است که نوعی اختلال است؛ گویا با اینکه گاه و بی‌گاه از خیانت خود علیه مصدق سخن می‌راند، آرامش نمی‌یابد؛ زیرا اساساً اعتراف در جامعه ایرانی به سبب غیرعادی بودن و ماهیت هنجارشکنانه‌اش چندان امنیت اجتماعی و روانی ایجاد نمی‌کند؛ چنانکه دکتر نون حتی در اوهام و افکار خویش بشدت هراسان است و به قول معروف از ریسمان سیاه و سفید

_____ مؤلفه‌های رمان اعترافی در «دکتر نون زنش را بیش از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان

می‌هراسد:

در اتاق نشیمن چند جرعه ویسکی خوردم و به عکس آقای مصدق و وزیرها و معاون وزیرهایش که به دیوار آویزان بود، نگاه کردم... آدم‌هایی که سرهای کوچک و دهان‌های بزرگ داشتند، از عکس بیرون آمدند و دورم حلقه زدند و یک صدا گفتند: «خائن، خائن، خائن...» گفتم: «امروز این طوری نگاهم نکنین! امروز ملک‌تاج مرده و من خیلی غصه دارم» (رحیمیان، ۱۳۸۰: ۸۸ و ۸۹).

از مؤلفه‌های اثرگذار و ویژگی‌های مؤثر در ایجاد رمان اعترافی مدرن بویژه اعترافات سیاسی- فرهنگی، توجه افراطی به مسائل جنسی و انحرافات ناشی از آن مانند پناه بردن به افیون و مواد مخدر است تا بتوانند درد ناشی از شکست خود را به نوعی تسکین بدهند:

«ملک‌تاج گفت: «تموم مشروبای دنیا رو هم که بخوری، کمکت نمی‌کنن که اون مصاحبه رو فراموش کنی»» (همان: ۷۱).

آدم با دیدن کسی که روزو با خوردن ویسکی شروع می‌کنه، شبو با خوردن ویسکی ختم می‌کنه، هی توی باغچه‌ها عق می‌زنه، هی از زور مستی کف حیاط غش می‌کنه، تنش همیشه بوی گند عرق و ترشیدگی استفراغ می‌ده از اشتها نمی‌افته؟! (همان: ۸۴)

اوج این فرومایگی زمانی است که فرد چنان به شراب و مواد مخدر وابسته می‌شود که بدون آن نمی‌تواند زندگی کند:

مردی که گریه نمی‌کرد، واسه چند بطری مشروب چه زاری می‌زنه. چه مفلوک و بدبخت شده. باید اهالی این محلو جمع کرد توی این حیاط تا ببینن چی به سر اون مرد باوقار و مغرور کابینه آقای مصدق اومده (همان: ۸۶).

انحراف جنسی نشانه بحران و آشفتگی درونی فرد است. پناه بردن به روابط جنسی بظاهر راهی برای فراموشی دردهاست؛ اما بیش از آن، خبر از زمینه‌سازی برای اعتراف دارد. همواره بخشی از عذاب وجدانهای جامعه روشنفکری ایران در همین گزاره نمود می‌یابد. عشق‌بازی جنون‌آمیز و خاطره‌گونه دکتر نون با جنازه ملک‌تاج - که آن را از بیمارستان دزدیده بود- خود ساختار جبرانی در خلأ روابط عاشقانه با همسر خویش است. برای او که با خیانت به آرمانهای ملی، مصدق را فروخته تنها یک مسیر باقی مانده و آن پناه بردن به خانواده و بازسازی روابط شخصی است که البته پیشتر، آن را

نیز بر سر آرمانهای فکری و سیاسی قربانی کرده و از دست داده بود و اکنون مغبون از دست دادن هر دو به سوک نشسته است و کاریکاتوروار به گذشته‌ها پناه می‌برد باشد که به آرامشی هرچند دروغین دست یابد. عشقبازی دکتر نون با جنازهٔ ملک‌تاج اعتراف به مرگ تدریجی خود او و اعلان مرگ جریان روشنفکری در ایران پس از کودتاست: به صورتش پودر و کرم زدم. ابروهایش را با مداد ابرو سیاه کردم. به لبهایش ماتیک مالیدم. گونه‌هایش را سرخ کردم... شبیه آن شبی شده بود که آن مرد فرانسوی زنباره توی آن مجلس رقص آمد سر میز ما و پرسید: «اجازه می‌دین با خانمتون برقصم؟» و من با اخم و تخم گفتم: «نه، اجازه نمی‌دهم» لباسم را درآوردم و لخت پشت پنجره ایستادم... (همان: ۱۰۷-۱۰۸).

۵-۲-۲ مرگ اندیشی

اگر توجه کنیم که مرگ از عنوانهای اصلی رمانهای اعترافی است در سراسر رمان دکتر نون نیز مقوله مرگ جولان می‌دهد. شخصیت‌های دنیای مدرن به سبب گرفتاری در پیامدهای زیانبار دنیای مدرنیته، سرگستگی ناشی از بی‌هویتی و بحرانهای روانی ناشی از تفرد افراطی، ماده‌گرایی (تک‌ساحتی شدن انسان)، بحران معنویت و... همواره در فکر مرگ خویش هستند. این هراس از مرگ در وجود انسان مدرن، رنگ و بویی مذموم دارد؛ گویا برای رهایی و فرار از فکر مرگ، چاره‌ای جز انتحار وجود ندارد. در جامعه دین‌مدار، قاعده این است که فرد گناهکار و خاطی از ترس جهان پس از مرگ و گرفتاری عقبی به رفتار زشت خود اعتراف کند تا با وجدانی آرام به جهان دیگر پای گذارد؛ اما در رمان دکتر نون این قاعده عملاً دیده نمی‌شود؛ زیرا اعتراف بیش از اینکه به کاستن از اضطراب گناه و خیانت منجر شود، بیشتر معترف را به شرمساز و پشیمانی می‌کشاند. اعترافات دکتر نون و حتی دکتر فاطمی نمادی از فرهنگ خودشیفتگی ماست. همین خودشیفتگی است که یا ما را به اعتراف نمی‌کشاند و اگر هم اتفاق افتد، نوعی سرافکنندگی و رسوایی و مصادف با نیستی به شمار می‌آید. اعتراف اجباری دکتر نون علیه مصدق نمودار چنین سبک زیستن ایرانی است.

رمان دکتر نون نشان می‌دهد که جامعه پس از کودتای ایران و دنیای روشنفکرانمای آن، اگر به مرگ می‌اندیشد نه مرگ محتوم، که نوعی انتحارطلبی مذموم است. خدا غایب بزرگ زندگی دکتر نون در رمان است و این در جامعه مسلمان ایران عجیب به نظر

_____ مؤلفه‌های رمان اعترافی در «دکتر نون زنش را پیش از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان

می‌رسد:

«اگه به خاطر ملکتاج نبود، خیلی وقت پیش رگای دستمو زده بودم» (همان: ۹۱).
اعترافات اجباری دکتر نون - به سبب انکسار عزت نفس و غرور ادعاگونه‌اش -
برای وی جز بدنامی و انتحار ثمری نداشته است. مرگاندیشی و نفی حیات خویش که
نوعی اعتراض به زنده بودن است در سراسر رمان و حول تمام زندگی دکتر نون موج
می‌زند:

«پشت همین میز چوبی شهادت می‌دهم که دکتر نون مُرد، مُرد، مُرد، وقتی او
می‌مرد، برگهای زرد و سرخ از شاخه‌های تنومند فرزندانش فرو می‌بارید» (همان: ۷).
بعد از کودتا دکتر نون همه چیزش را از دست می‌دهد؛ شغل، اعتبار خانوادگی،
شرافت، آرزوها و از همه مهمتر اعتمادی که دکتر مصدق به او داشته است. تنها چیزی
که به ظاهر برایش باقی مانده، ملکتاج است که به سبب همان غبن ناشی از خیانت، او
را نیز همواره می‌آزارد. ملکتاج در حادثه رانندگی کشته می‌شود و با مرگ او، دکتر نون
دیگر مرده متحرکی بیش نیست؛ همان سرنوشتی که خواننده رمان اعترافی پایان آن را
انتظار می‌کشد:

گفتم: «جناب، چی بنویسم؟ مگه آدم مرده می‌تونه چیزی بنویسه؟ اگه زخم مرده، منم
مرده‌ام» (همان: ۹).

این فضای مرگ‌آلود تا پایین رمان نیز ادامه دارد و جمله مقطع و کوتاه پایانی رمان
نیز حاکی از نزع دکتر نون و مرگاندیشی حاکم بر داستان است:
«آره ملکتاج، همه چیز تموم شد. تو مُردی. آقای مصدق مُرد. منم مُردم» (همان: ۱۰۹).

نتیجه‌گیری

رمان اعترافی در ایران سابقه چندانی ندارد؛ حتی شکلهای اعتراف‌گری در رمان‌نویسی
فارسی متفاوت و متعدد به نظر می‌رسد. با اینکه جنس اعتراف در غرب اغلب عاطفی و
شامل اعتراف به انحرافات جنسی و هنجارشکنی‌های اخلاقی و مذهبی است، گاه
عوامل سیاسی از موجبات نگارش رمانهایی با رویکرد اعترافی در ایران می‌شود.
کودتای ۲۸ مرداد، یکی از آن بزنگاه‌های سیاسی در تاریخ معاصر ایران است که همواره
از آن تاریخ تاکنون، جریان روشنفکری را به بازخوانی و بازاندیشی در دلایل ایجاد آن
از جمله دلایل درونی (داخل کشور) و بیرونی می‌کشاند. رمان «دکتر نون زنش را پیش

از مصدق دوست دارد» - که در دهه هشتاد یعنی حدود پنجاه سال پس از کودتا نوشته شده - یکی از این رمانهاست که تحت تأثیر همین جریان با نوعی خوداتهامی و اعتراف به نقش منفی روشنفکران و خیانت آنها در شکست نهضت مردمی ایران عرضه شده است. مهاجرت رحیمیان از ایران و بازخوانی و انتقاد درون‌گروهی از قشر روشنفکران - منهای روشنفکران دینی - در قالب رمان «دکتر نون...»، نشانه‌ای تازه از شکل‌گیری جریانی سیاسی با ماهیت اعترافی در رمان‌نویسی فارسی است؛ رمانی که گویا مرور زندگی نویسندگانی منورالفکر است که با جلای وطن یا واپس خزیدن به دنیای نوستالژیک در داخل کشور، دنبال پناهگاهی برای تسکین دردهای وجدانی قشر منتسب به خویش می‌گردند؛ از این رو، رمان «دکتر نون...» با دربرداشتن همه مؤلفه‌های رمان اعترافی از قبیل برگشت درونی، تغییر، هراس از رنج خیانت و احساس گناه، اختلالات روانی و انحرافات جنسی و مرگ اندیشی مذموم از زمره داستانهای سیاسی با عنوان اعترافی است. از بررسی مؤلفه‌های اعترافی در رمان برمی‌آید که شخصیت محوری رمان یعنی دکتر نون به جبر روزگار تن به اعتراف داده است و در قالب روایتی زندگی‌نامه‌نما به خیانت خویش در برابر دکتر مصدق و دولت دموکراتیک او اقرار می‌کند به امید اینکه در دادگاه افکار عمومی و وجدان خویش راه گریز و توجیهی داشته باشد؛ اما ترجیح علایق شخصی و زندگی آرام (ملکتاج) بر وجه مقابل آن - که همان تعهد به رسالت روشنفکری یعنی تقریر حقیقت و کاهش مرارت در زندگی سیاسی - اجتماعی و وفاداری به مرام مردم و دولت محبوبشان بوده است - اعترافات او را با تنفر عمومی، عذاب وجدان و از دست دادن همه اعتبارات دنیوی و ملی همراه می‌سازد به گونه‌ای که با پناه بردن به مخدرات و مسکرات و اوهام تلاش می‌کند درد و سنگینی این زندگی نکبت‌بار پس از خیانت را به فراموشی سپارد؛ اما در عمل با مرگ ملکتاج - که نمادی از مرگ آرزوها و امید به زندگی است - به مرگ تدریجی خود تن می‌دهد. این سرنوشت نمادین، عاقبت غالب طبقه روشنفکری ایران است که رحیمیان با هشدار بدان، آن را پیش‌بینی می‌کند.

پی‌نوشتها

1. L M Porter
2. Paul Jay
3. History of literary self_representation
4. W C Spengemann
5. Peter Axthelm
6. G K Hongo
7. confessional novel

_____ مؤلفه‌های رمان اعترافی در «دکتر نون زنش را بیش از مصدق دوست دارد» نوشته شهرام رحیمیان

8. confessional poetry
9. Bruce H Tracey
10. Rosalind Coward
11. J D Salinger
12. Kingsely Amis
13. Henry Miller
14. Philip Roth
15. Elizabeth Wilson
16. Alexander Trocchi
17. William Burroughs
18. John Reechy
19. Hubert Selby
20. Stream of consciousness novel

فهرست منابع

الف) کتاب‌ها

- آرین پور، یحیی؛ (۱۳۸۲) *از صبا تا نیما*، چ هشتم، دوره سه جلدی، تهران: انتشارات زوآر.
- آل احمد، جلال؛ (۱۳۸۱) *سه تار*، چ هفتم، تهران: انتشارات فردوس.
- آلن پو، ادگار؛ (۱۳۸۹) *نقاب مرگ سرخ و هجده قصه دیگر*، ترجمه کاوه با سمنجی، تهران: روزنه کار.
- ایرانی، ناصر؛ (۱۳۸۰) *هنررمان*، تهران: آبانگاه.
- داد، سیما؛ (۱۳۹۰) *فرهنگ اصطلاحات ادبی*، چ پنجم، تهران: انتشارات مروارید.
- داستایوفسکی، فتودور؛ (۱۳۸۸) *یادداشت‌های زیرزمینی*، ترجمه رحمت الهی، تهران: انتشارات جامی.
- رحیمیان، شهرام؛ (۱۳۸۰) *دکتر نون زنش را بیش از مصدق دوست دارد*، تهران: انتشارات نیلوفر.
- رزمجو، حسین؛ (۱۳۷۲) *انواع ادبی و آثار آن در زبان فارسی*، تهران: آستان قدس رضوی.
- روسو، ژان ژاک؛ (۱۳۴۸) *اعترافات*، ترجمه بهروز بهزاد، چ دوم، تهران: نشر مؤسسه مطبوعاتی فرخی.
- شیخ رضایی، حسین؛ (۱۳۸۵) *نقد و تحلیل گزیده داستان‌های جلال آل احمد*، تهران: نشر روزگار.
- فرانس، پیترو؛ (۱۳۸۰) *اعترافات روسو*، ترجمه مازیار هادی‌زاده، تهران: نشر مرکز.
- کادن، جی.ای؛ (۱۳۸۰) *فرهنگ ادبیات و نقد*، ترجمه کاظم فیروزمند، تهران: شادگان، ۱۳۸۰.
- لنار، ژاک؛ (۱۳۹۰) «جامعه‌شناسی ادبیات و شاخه‌های گوناگون آن»، *درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات*، ترجمه محمدجعفر پوینده، تهران: نقش جهان.

ملکیان، مصطفی؛ (۱۳۸۱) *راهی به رهایی: جستارهایی در عقلانیت و معنویت*، چ دوم، تهران: نشر نگاه معاصر.

میرصادقی، جمال؛ (۱۳۸۹) *راهنمای رمان‌نویسی*، تهران: انتشارات سخن.
میرعابدینی، حسن؛ (۱۳۸۷) *صد سال داستان‌نویسی ایران*، چ پنجم، ج ۲، تهران: نشر چشمه.

ب) مقالات

امینی، علی‌اکبر؛ (۱۳۸۱) «*گفتن ادبیات سیاسی در سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۵۰*»، مجله اطلاعات سیاسی-اقتصادی، ش ۱۸۵ و ۱۸۶، ص ۱۲۲-۱۳۷.

بی‌نیاز، فتح‌الله؛ (۱۳۸۱) «*چرا در ایران ادبیات اعترافی نداریم*»، مجله نگره: نقد ادبیات داستانی (دفتر سوم)، تهران: انتشارات فرهنگ کاوش.

حبیبی، مجتبی؛ (۱۳۸۵) «*اعترافات*» یکی از نخستین زندگینامه‌های خودنوشت»، مجله ادبیات داستانی، ش ۱۰۴، ص ۵۹-۶۴.

عسکری، ابوالفضل؛ (۱۳۸۴) «*مصدق و کودتای ۲۸ مرداد در روایت بزرگ علوی*»، مجله حافظ، ش ۱۵، ص ۱۳-۱۵.

قاسم زاده، سیدعلی و مصطفی گرجی؛ (۱۳۹۰) «*تحلیل گفتن انتقادی رمان دکتر نون زنش را بیشتر از مصدق دوست دارد*»، مجله ادب پژوهی، ش ۱۷، ص ۳۳-۶۴.

گرجی، مصطفی؛ (۱۳۹۱) «*نخستین داستان سیاسی پس از انقلاب اسلامی بررسی و تحلیل گفتن داستان سلول ۱۸ از علی اشرف درویشیان*»، مجله نقد ادبی، ش ۱۸، ص ۷۱-۹۸.

ج) منابع لاتین

Radeston, Sunannah; *The woman's Room: Woman and the Confessional mode*, Ph.D Thesis, Joint School of Film and Literature, Warwick University, 1989.

